

Jože Prinčič
Modernizacija in
gospodarski razvoj
Slovenije (1945–1991)

Po drugi svetovni vojni je anglosaška politična sociologija razvila teorijo modernizacije kot procesa družbenih sprememb, ki je potreben zato, da manj razvite družbe pridobijo lastnosti in strukturo razvitih družb. Ta teorija je temeljila na klasičnih vrednotah zahodnoevropske civilizacije, kot so bili politični pluralizem in demokracija, tržno gospodarstvo in zasebna lastnina, prosti pretok prebivalstva ter svobodno preoblikovanje kulturnih vrednot in pravil obnašanja. Zaradi poudarjanja evropocentrizma in konstitutivnih dejavnikov demokracije so jo vladajoče komunistične partije v glavnem odklanjale. Jugoslovanska Zveza komunistov je zagovarjala stališče, da je treba na proces modernizacije gledati kot na pluralizem različnih in tudi nasprotujočih si načinov modernizacije. To je pomenilo, da je zgrešeno govoriti o kapitalistični oziroma zahodnoevropski obliki modernizacije kot edini in obvezni poti k moderni industrijski družbi. Po njenem so bile še druge poti, ki so jih upravičeno izbrale socialistične države in države nerazvitega tretjega sveta. V teh državah je modernizacijski proces potekal v posebnih pogojih, šel skozi drugačne faze in zasledoval drugačne vrednote. Strinjala se je, da je v vseh državah ne glede na zgodovinsko izhodišče in družbeno politično ureditev odločilna vloga pri trganju vezi z zastarelo gospodarsko strukturo pripadla industrializaciji. Vendar pa ta proces ni bil enoten, temveč se je razlikoval glede uporabljenih sredstev, vzpostavljenih odnosov in razmerij ter zastavljenih ciljev.

Ko so jugoslovanski politiki in strokovnjaki govorili o procesu modernizacije, so predvsem mislili na njen gospodarski vidik. Obravnavali so jo kot prestrukturiranje gospodarske sestave družbe, posodobitev načina gospodarjenja in kot prizadevanja za oblikovanje samostojnega nacionalnega gospodarstva, ki je samo sposobno zagotoviti tekočo proizvodnjo in razvoj. Gospodarski načrtovalci so pojem modernizacija začeli uporabljati na začetku šestdesetih let. Kot sinonim za kontinuirano industrializacijo je v naslednjih letih hitro pridobival na pomenu. Industrializacijo so razumeli v njenem širšem pomenu, se pravi poleg posodobitve opreme in proizvodnih zmogljivosti še kot uvajanje sodobnih znanstvenotehničnih in tehnoloških dosežkov, izpopolnitev organizacije, kadrov in poslovanja.

***

Komunisti, ki so po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji prevzeli politično oblast, so si na gospodarskem področju zastavili ambiciozen srednjeročni cilj. Napovedali so, da mora jugoslovansko gospodarstvo že v nekaj naslednjih letih napredovati do stopnje, ki bo primerljiva z gospodarstvi srednje razvitih evropskih držav. Svoj optimizem in prepričanje, da je ta cilj realen in uresničljiv, so gradili na preizkušeni sovjetski razvojni teoriji in praksi. Slednja je temeljila na državni lastnini, centraliziranem planskem gospodarstvu ter na kontinuirani, pospešeni in enostranski industrializaciji. Enostranski zato, ker je predpostavljala hitrejši razvoj ključnih panog težke industrije, ki so ustvarjale energetske vire, polizdelke ali proizvajalna in prometna sredstva. Zagovorniki te teorije so verjeli, da se bo s »pospešenim naraščanjem« odločilnih industrijskih panog socialistična država pretvorila v gospodarsko in vojaško močno državo, ki bo popolnoma samostojna in neodvisna od »samovolje« svetovnega komunizma, kar je bil tudi njihov prvi med najpomembnejšimi cilji. Težka industrija je bila osnovni člen gospodarskega načrta, njen stržen pa sta bili metalurgija in strojna

industrija.¹ Zvezno partijsko vodstvo se je zanašalo na to, da bo ZSSR kot zaveznica in prijateljska država s svojo »moderno tehniko in najnaprednejšo gospodarsko strukturo« Jugoslaviji nesebično pomagala pri uresničevanju razvojnih načrtov in pri preoblikovanju gospodarskega življenja.²

Uresničevanje sovjetskega razvojnega koncepta je potekalo v okviru posameznih petletk. Za partijske ideologe so bile sovjetske petletke mojstrovine načrtnosti, ki zahtevajo ogromno predela, znanja, prizadevanja in preučevanja. Še posebej so povzdigovali četrto Stalinovo petletko, ki naj bi v letih 1946–1950 četvrti Stalinski družbo dvignila v »novo še popolnejšo družbeno obliko«.³ Načrt obnove v vojni prizadetega jugoslovanskega gospodarstva, ki ga je pripravila zvezna vlada, je zvesto sledil gospodarsko-političnim nalogam tega petletnega plana ZSSR. Zato je bila gospodarska obnova zasnovana tako, da je predstavljala uvod, prvo stopnico k načrtni industrializaciji in elektrifikaciji države. V Sloveniji so do konca leta 1945 obnovili prometne poti, v naslednjem letu pa so osrednjo pozornost namenili obnovitvi industrijske proizvodnje do predvojne ravni. Del pičlih materialnih in finančnih sredstev so namenili izgradnji novih industrijskih objektov ali vložili v razširitev proizvodnje podjetij, ki so bila predvidena za nosilce prihodnje industrializacije.

Pri snovanju prvega petletnega gospodarskega načrta, ki je trajalo od poletja 1946 do spomladi 1947, so jugoslovanski planerji skušali prekositi svoje učitelje. Že osnutek, to je bil generalni plan industrializacije, je precej presegel obseg, ki ga je dosegla sovjetska industrializacija v začetnem obdobju. Obseg novih naložb je bil tako velik, zajel je tudi neprednostne industrijske panoge in druga gospodarska področja, da bi se Jugoslavija, če bi ga izvedla, v nekaj letih spremenila iz zaostale poljedelske v »približno tako veliko industrijsko deželo, kakršna je katerakoli od srednjeevropskih

---

¹ Jože Prinčič, Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu (1945–1956), Novo mesto, 1992, str. 36–37.

² Jože Prinčič, Sovjetizacija slovenske industrije v letih 1945–1950. V: Prispevki za novejšo zgodovino, št. 2, 2005, str. 122.

³ Prav tam.

držav«. Najvišji partijski funkcionarji, kot je bil Edvard Kardelj, so sicer dopustili možnost, da bodo morda v nekaterih panogah zaostali za Avstrijo in ČSR, toda po povprečni porabi elektrike, železa, jekla in še v drugih »podobnih stvarih« bodo obe državi dohiteli in lahko sami pokrivali svoje potrebe.⁴

Zvezni industrializacijski načrt je po sovjetskem vzoru postal osrednji del Petletnega plana za razvoj narodnega gospodarstva FLRJ v letih 1947–1951. Bil je enoten in obvezen za vso državo. Republikam je določil splošne okvire razvoja ter posebej naloge industrije splošnega pomena. Slovensko industrijo, v prvi vrsti podjetja splošnega državnega pomena, je obvezal, da v naslednjih petih letih močno poveča proizvodnjo električne energije, premoga, glinice in aluminija ter drugih surovin, na novo razvije ali poveča proizvodnjo vrste strojev in naprav ter reprodukcijskega materiala za potrebe industrializacije, kot tudi poveča proizvodnjo različnih izdelkov za potrebe splošne porabe. Slovenija je s svojim petletnim načrtom, sprejetim julija 1947, lahko urejala le razvoj industrije republiškega pomena, ki je postala temelj razvoja gospodarstva. Obvezala se je, da bo v naslednjih petih letih povečala vrednosti celotne industrijske proizvodnje in »mobilizirala« republiške vires za izvedbo vsedržavnega načrta zgraditve težke industrije. Predvidela je posodobitev premogovnikov, podjetij v kovinski, kemični, lesni in tekstilni panogi, zgraditev več manjših elektrarn ter razširitev zmogljivosti prenosnega električnega omrežja.

Leta 1947 je do tedaj prevladujoč pojem industrializacija in elektrifikacija nadomestil pojem kapitalna graditev ali kapitalne investicije. Obseg te graditve je bil do sredine leta 1948 še zelo velik. Vključeval je naložbe v povečanje proizvodnih zmogljivosti v industriji in rudarstvu, prometu ter kmetijstvu. Ta graditev je imela prednost pri dodelitvi denarnih, materialnih in drugih sredstev. Razdeljena je bila na zvezno in republiško kapitalno graditev. Leta 1947 sta bila načrta zvezne in republiške kapitalne graditve v Sloveniji zelo obsežna. Vključevala sta številne novogradnje, racionalizacije, re-

⁴ AS, 1589, fasc. 32, Zapisnik seje IO OF, 15. 1. 1947.

konstrukcije in velika popravila v elektrogospodarstvu, rudarstvu in posameznih industrijskih panogah. Načrt zvezne in republiške kapitalne graditve za leto 1948 je bil za več kot 10 odstotkov večji kot v preteklem letu. Tako optimističen načrt je bil posledica napovedanega večjega gospodarskega sodelovanja s socialističnimi državami ter pričakovanja, da bo Madžarska izpolnila reparacijsko obveznost. Načrt zvezne kapitalne graditve v Sloveniji je dal prednost gradbenim delom, načrt republiške kapitalne graditve pa nakupu strojne in druge opreme.

V prvih letih po koncu druge svetovne vojne se sovjetski vpliv ni končal le pri oblikovanju razvojnega koncepta. Zelo je bil prisoten pri gradnji industrijskih objektov. Načrtni in operativni organi so si prizadevali, da so pri graditvi novih tovarn upoštevali sovjetske izkušnje. Industrijski vestnik, to je glasilo ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS, je od spomladi 1946 objavljajl članke, ki so sistematično in podrobno opisovali sovjetski način graditve. Pri tej graditvi, so poudarjali avtorji člankov, so se gradbena dela lahko začela šele potem, ko so bili vsi načrti izdelani do zadnje podrobnosti. Da pa bi bilo to mogoče, je bilo treba poprej »jasno« analizirati vse vidike proizvodnje – »kaj bodo proizvajali, kje in kako bodo delali«. ⁵ Pri izbiranju proizvodnih programov je bilo treba dati prednost pridobivanju surovin in proizvodnji strojev v metalurško-strojnih, »kokso-kemijskih«, elektro-kemijskih in drugih kombinatih, »izdelovanje« klavirjev, mlinčkov za kavo in drugega potrošnega blaga pa je bilo treba prestaviti na kasnejši čas. Sovjetski načrtovalci so priporočali, naj bodo tovarniške stavbe visoke in svetle, da se bodo delavci v njih dobro počutili.

Veliko vlogo so imele sovjetske izkušnje pri načrtovanju proizvodnje in določanju cen izdelkov. Načrtni organi in pa vodstva podjetij so se z njimi seznanili iz številnih brošur, predavanj in konferenc ter v neposrednih stikih s sovjetskimi svetovalci. Pri tem je treba ločiti dolgoročno načrtovanje posameznih delov industrijskega procesa od kratkoročnega. Dolgoročno načrtovanje je bilo povezano z uporabo določenega sistema indeksov in z vrsto drugih statističnih pokazateljev, s

---

⁵ Prinčič, Sovjetizacija slovenske industrije, str. 123.

pomočjo katerih je bilo treba za posamezna časovna obdobja natančno določiti gibanje proizvodnje, obseg osnovnih sredstev in vložnega dela, proizvodne stroške, bilanco prihodkov in odhodkov in še druge ekonomske kategorije.⁶ Pri kratkoročnem načrtovanju pa je bil večji poudarek na tem, da morajo proizvodni načrti zagotoviti racionalno in kakovostno proizvodnjo, »brez-pogojno rentabilnost«, optimalno izrabo zmogljivosti ter »kompleksno in najracionalnejšo predelavo stranskih proizvodov in »odpadkov«.⁷ Posebna skrb za smotrnejšo uporabo proizvodnih dejavnikov je bila poverjena industrijskim načrtovalcem in racionalizatorjem, ki so jih posamezna slovenska podjetja začela nastavljati že leta 1946. Načrtovalci so morali izdelati podroben popis strojev in drugih proizvodnih sredstev, ki je vodstvu podjetja in načrtovalcem na »višjih ravneh« zagotavljal, da so v »vsakem trenutku vedeli, s čim razpolagajo«. Naloga racionalizatorjev pa je bila pospešitev proizvodnega »tempa«. Da bi to dosegli, so lahko spreminjali delovne norme ter znotraj podjetja »načrtno« premeščali razpoložljivo delovno silo. Da bi dosegli povečanje proizvodnje in boljše izpolnjevanje načrtanih planov, so se v Sloveniji leta 1947 začeli ukvarjati s standardizacijo orodja, opreme in izdelkov v kovinski industriji. Predvidena je bila kot uvod v »množično« proizvodnjo izdelkov, po katerih je bilo povpraševanje največje.⁸ V sklop prizadevanj za večjo in racionalnejšo proizvodnjo je spadalo tudi uvajanje zapletenega sistema obračunavanja proizvodnje in enotnega knjigovodstva, ki je v naši republiki nasledil nemški obračunski sistem, uveden med okupacijo. Nova računovodska pravila, ki so se jih začeli finančni uslužbenci v industrijskih podjetjih učiti na pamet leta 1947, so v ZSSR imenovali »hazraščot«. Ta sistem je najprej postal izhodišče za dvosmerno načrtovanje fizičnega obsega industrijske proizvodnje in cen industrijskih izdelkov, leta 1948 pa tudi za znižanje t. i. »polne lastne cene«.⁹

---

⁶ Prav tam, str. 125.

⁷ Prav tam, str. 123.

⁸ Prav tam, str. 126.

⁹ Prav tam, str. 125.

Vrsta dokumentov dokazuje tudi precejšen vpliv ZSSR na organiziranje in upravljanje industrije ter uvažanje novih proizvodnih odnosov. Pod tem vplivom je prišlo do proizvodno-teritorialne razdelitve industrije na industrijo zveznega, republiškega in lokalnega pomena. Zaradi take razdelitve so najpomembnejša in največja slovenska industrijska podjetja za štiri leta prišla pod zvezno upravo. Uveljavljanje novih proizvodnih odnosov je bilo povezano z večjim redom in delovno disciplino. Poudarek je bil na razvijanju tovariškega sodelovanja, socialistični vzajemni pomoči, udarništvu in socialističnem tekmovanju.

Do konca leta 1947 so ZSSR in druge »prijateljske« države srednje in vzhodne Evrope kazale pripravljenost za sodelovanje in pomoč pri oživljanju gospodarskega življenja in uresničevanju industrializacijskega načrta. Jugoslavija je sklenila z njimi trgovinske sporazume, s katerimi si je zagotovila uvoz nafte, koksa in drugih najpotrebnejših surovin. Sklenila je tudi dolgoročne sporazume o vlaganjih, o vključitvi strokovnjakov in o pomoči pri strokovnem izobraževanju. Iz socialistične solidarnosti je dala tem državam več milijonov dolarjev visoke avanse in brezobrestne kredite. Oblast se je trudila utrditi prepričanje, da bo gospodarsko sodelovanje s temi državami tekoče ter bo pravočasno in v zadostni meri pokrilo vse državne potrebe. Ta predpostavka je bila zavestno vgrajena v petletni plan. Izpolnitev petletnega plana industrializacije in elektrifikacije je bila torej v veliki meri odvisna od gospodarske pomoči in sodelovanja z vzhodnimi socialističnimi državami. Pri uresničevanju sklenjenih sporazumov se je že od začetka močno zatikalo, najbolj pri izpolnjevanju investicijskih sporazumov. Rezultati tega sodelovanja so bili zato precej pod pričakovanji.

V letih 1945–1947 so številna slovenska podjetja na veliko »kalkulirala z uvozom takih in takih strojev in naprav«, ¹⁰ Po oceni slovenskega komiteja za zunanjo trgovino so bili najboljši pogoji za trgovanja s ČSR. Brez večjih težav so slovenska podjetja uvažala koks, celulo-

---

¹⁰ Neven Borak, Žarko Lazarevič, Jože Prinčič (ur.), *Od kapitalizma do kapitalizma*, Ljubljana, 1997, str. 316.

zo in kaolin. Zataknilo pa se je pri uvozu žgane in surove vezne glin, elektrokorunda in silicijevega karbida. ČSR je po osemmesečnem »premišljevanju«¹¹ zavrnila tudi pogodbo o uvozu kakovostnih surovin za potrebe slovenske kemične industrije. Bolje je kazalo pri investicijskih dogovorih. Leta 1945 so se predstavniki ministrstva za industrijo in rudarstvo s češkimi podjetji dogovarjali o nakupu opreme za rudnike in termoelektrarne. Naslednje leto je v to državo odšlo več tisoč slovenskih fantov, da bi si v čeških industrijskih obratih pridobili praktično znanje in poklic. V naslednjih dveh letih je podjetje ČKD iz Prage izdelalo načrte za proizvodnjo tovornih avtomobilov tipa Praga RN-13, ki naj bi jih izdelovali v Mariboru, ter idejna projekta za zgraditev kladivarne v železarni Ravne in za usmerjevalno napravo za valjarno na Jesenicah. V tem času sta se obe strani dogovorili še o dobavi strojne opreme za usnjarsko, kovinsko in živilsko industrijo, industrijo gradbenega materiala ter za elektrogospodarstvo, kjer so bile potrebe največje. Leta 1947 so se slovenski in češki strokovnjaki dogovarjali o pomoči češkoslovaškega gospodarstva pri graditvi daljinske plinarne v Velenju. Pri tej gradnji naj bi se zgledovali po plinarni v Mostu v Sudetih.¹¹

Leta 1948 je dogovarjanje o uvozu strojne opreme iz ČSR doseglo največji obseg. Slovenija se je dogovorila za uvoz opreme za hidroelektrarno Belica, Železarno Jesenice in za vrsto podjetij v kovinski, usnjarski, kemični, tekstilni, živilski in elektroindustriji. Za slovenske načrte je bil ta uvoz še posebno pomemben, saj je šlo za nova podjetja, ki naj bi izdelovala kolesa, pisalne stroje in električni material.¹²

V Sloveniji so veliko pričakovali tudi od menjave s Poljsko. Upali so, da bodo z njeno pomočjo opremili več elektroenergetskih objektov, posodobili tekstilno in kemično industrijo ter končno zadovoljili domače potrebe po organskih barvilih, vodikovem peroksidu in metanolu. Hitro se je pokazalo, da upanja niso imela

---

¹¹ Prinčič, *Sovjetizacija slovenske industrije*, str. 127–128.

¹² Jože Prinčič, *Gospodarski stiki Slovenije z državami naslednicami Avstro-Ogrske po drugi svetovni vojni (1945–1960)* V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1, 1997, str. 63–64.

trdnjše podlage. Poljska se je pokazala kot nezanesljiv partner. Podobno se je dogajalo tudi z Madžarsko, ki se je s sporazumi in mirovno pogodbo obvezala, da bo na račun vojne škode poslala v Jugoslavijo stroje in drugo opremo v vrednosti 70 milijonov dolarjev. Republiška planska komisija je maja 1948 napravila načrt, kako bo v letih 1949–1951 med industrijska in druga gospodarska ministrstva razdelila številne stroje in opremo. S tega seznama je leta 1948 prišlo v Slovenijo le nekaj strojev. Najslabše je tekla gospodarska menjava z ZSSR. Zaradi sovjetske brezbriznosti in zavlačevanja je propadlo več poskusov za nabavo strojne opreme, kar je slovenske načrtovalce spravilo v težak položaj. Med njimi sta izstopala načrt za obnovo Čermak-Špirekove peči v Rudniku živega srebra v Idriji ter nabava popolne opreme za zgraditev nove valjarne na Jesenicah.¹³

Poleti 1948 se je uresničevanje prvega petletnega plana osredotočilo na kapitalno graditev, to je na graditev največjih in najpomembnejših težkoindustrijskih in rudarskih zmogljivosti. Tej graditvi so v naslednjih letih namenili velik del državnega proračuna. Drugim projektom se je bilo treba odreči ali pa njihovo dograditev prestaviti na kasnejši čas. Najpomembnejši razlog za omejitev široke zasnove jugoslovanske industrializacije je bila enostranska prekinitev odnosov in gospodarska blokada ZSSR in njej podrejenih socialističnih držav, do katere je prišlo po sporu med sovjetskim in jugoslovanskim partijskim vodstvom. Ta blokada je trajala do leta 1953.

Škoda, ki jo je slovensko gospodarstvo utrpelo zaradi informbirojevskih dogodkov, je bila znatna in večstranska. Leta 1948 se je morala Slovenija odreči svoji razvojni strategiji, opustiti upanje o velikem povečanju izvoza končnih industrijskih izdelkov, se podrediti zahtevam in potrebam izgradnje težke industrije, pridobivanju deviznih sredstev za vsedrjavne potrebe in se soočiti z večletnim gospodarskim nazadovanjem. Konec sovjetskega vpliva je povzročil drugo »čistko« med vodilnimi in strokovnimi delavci v podjetjih. V drugi polovici leta 1948 so odstranili prave in osumljene simpatizerje ZSSR.

---

¹³ Prinčič, Sovjetizacija slovenske industrije, str. 129.

Poleg negativnih pa je imel »zgodovinski prelom« z ZSSR in njenimi zaveznicami tudi zelo pomembne in za kasnejši gospodarski razvoj Slovenije tudi odločilne posledice. V gospodarsko življenje je prinesel olajšanje, spodbudil je samozavest in zatajevano podjetnost. Že septembra 1948 so v posameznih podjetjih ugotovili, da mnogo izdelkov lahko izdelajo doma. To je ustrezalo političnemu vodstvu, ki se je do takrat že streznilo in tudi javno priznalo, da bi nadaljnja sovjetizacija slovensko industrijo pripeljala v popolno odvisnost od vzhodnih gospodarstev. Spremenjene razmere so odprle vrata novim proizvodnim odnosom, ki so dopuščali večjo vlogo podjetij pri načrtovanju in vodenju proizvodnje. Tako so lahko prišla bolj do izraza načela blagovne proizvodnje. Prekinitev odnosov z vzhodnimi socialističnimi državami je slovenskemu gospodarstvu omogočila, da je okrepilo stike z razvitimi zahodnimi kapitalističnimi državami. Te so iz strateških razlogov, pa tudi zaradi dejstva, da je bila stabilnost Titove vlade odvisna od zmožnosti ohranjanja stabilnega gospodarstva in dviga življenjske ravni, ponudile denarno pomoč in odprle vrata večji trgovinski menjavi. Zahodna pomoč je prinesla več koristi kot pa sovjetske obljube. Poleg tega pa se Zahod ni vmešaval v notranje zadeve.

***

Zvezna vlada je hotela kapitalne industrijske objekte toliko dograditi, da bi se v njih lahko začela proizvodnja. Zato je v prvi polovici petdesetih let še vztrajala na gospodarski politiki, ki je zato, da so vodilne industrijske panoge lahko dobile največji kos investicijske pogače, zbrane z visokimi cenami industrijskega blaga in z visoko obdavčitvijo zasebnega gospodarstva, dopuščala »polževo« napredovanje drugih panog in gospodarskih področij, življenjske ravni in družbenega standarda. Leta 1955 je kazalo, da se bo začelo novo razvojno obdobje. Konec tega leta je državno partijsko vodstvo sprejelo načela nove gospodarske politike, s katerimi so dotlej prednostne panoge izgubile ugodnejši položaj, v ospredje pa so stopile zahteve po mirnejšem, bolj vsestranskem, skladnejšem in bolj uravnovešenem

gospodarskem razvoju, po uskladitvi porabe z resničnimi materialnimi možnostmi, povečanju negospodarskih naložb ter po večji skrbi za izboljšanje življenjske ravni zaposlenega prebivalstva.

Gospodarska politika skladnejšega gospodarskega napredovanja pa ni zaživila. Nadaljevala se je stara razvojna usmeritev, ki je prednostno ustvarjala močno industrijsko podlago, na kateri naj bi se potem razvilo vse gospodarstvo. Tako kot v preteklosti, je bila tudi v tem obdobju pretežno usmerjena v graditev novih objektov v energetiki, v metalurgiji, v kovinski in tekstilni industriji. V preostalih industrijskih panogah in na drugih gospodarskih področjih se je vrednost naložb le neznatno povečala, zato so številni problemi na teh področjih ostali nerešeni in še naprej pereči. Tako železniški promet ni mogel slediti naraščajočim potrebam in zahtevam, gradbeništvo je bilo brez najpotrebnejše mehanizacije, predelovalna industrija in trgovina brez sodobne tehnologije in opreme, turizem in gostinstvo pa nista mogla izrabiti ugodnih naravnih pogojev za hitrejši razvoj. Skupna kmetijska pridelava se je povečala, vendar manj, kot bi se morala. Problem je bil v tem, ker je država skrbela le za potrebe državnih kmetijskih posestev in zadrug.¹⁴

Nova gospodarska politika je oživila in pospešila prizadevanja za hitrejšo tehnološko prenovu jugoslovenskega gospodarstva. Bila so izraz stvarnih razmer in potreb. Naraščanje prebivalstva, višja življenjska raven in vedno večje zahteve po masovnih izdelkih so zahtevali večjo proizvodnjo, boljše kakovost in nižje cene. Za to pa so bili potrebni novi stroji in oprema ter višja storilnost in izobrazbena sestava zaposlenih. Leta 1956 se je po vsej državi začela široko zastavljena akcija, ki jo lahko štejemo za začetek uresničevanje teh ciljev. Potekala je pod geslom »Boj za večjo produktivnost«. ¹⁵ Akcija, ki naj bi jo s krediti podpirala Narodna banka Jugoslavije, je zasledovala tri cilje: združevanje podjetij,

---

¹⁴ Jože Princič, V začaranem krogu. Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955–1970, Ljubljana, 1999, str. 74–76.

¹⁵ Jože Princič, Temeljne dileme in problemi modernizacije slovenskega gospodarstva. V: Prispevki za novejšo zgodovino, št. 2, 2002, str. 69.

izboljšanje njihove kadrovske sestave ter posodobitev opreme in proizvodnje. Pričakovanih rezultatov ni prinesla. Kadrovska sestava se ni izboljšala, postopki za združevanje podjetij v velike, gospodarsko močne delovne organizacije, ki naj bi bile sposobne same izpeljati specializacijo proizvodnje, vpeljati sodobne tehnološke postopke in posodobiti poslovanje, so se ustavili že pri prvih korakih. Razlogov za takšen razplet je bilo več. Država za tehnološko napredovanje še ni bila pripravljena oddvojiti večjih sredstev. Podjetja zaradi prevelikih družbenih dajatev in premajhne amortizacije sama niso bila sposobna financirati večjih posodobitev, zmogla so kvečjemu le manjše rekonstrukcije ter odpravljati t. i. »ozka grla« v proizvodnem procesu. Partijski vrh je sicer dal načelen pristanek, toda med njegovimi člani je še vedno prevladovala avtarkična miselnost, da je mogoče višjo storilnost doseči s starimi stroji, nove pa izdelati doma. »Geslo, dajte nam ameriške stroje, pa vam bomo dali ameriško storilnost, ki se ponekod sliši, ni upravičeno,« je poudaril vplivni partijski funkcionar Franc Leskošek aprila 1957 na seminarju o delavskem samoupravljanju v Beogradu. Od delavcev je zahteval doseganje visoke storilnosti s stroji, ki so jih imeli. Naslednje leto je Zvezna industrijska zbornica sicer sklenila, da se bo domača strojogradnja preusmerila na izdelavo opreme za posodobitev posameznih panog, mehanizacijo kmetijstva in prometa. Uresničitev tega načrta pa so predstavili v naslednje srednjeročno obdobje.

V času drugega petletnega gospodarskega načrta je prišlo še do enega spoznanja, ki je bilo tesno povezano s sodobnejšim načinom gospodarjenja. V tem času so se gospodarski načrtovalci začeli zavedati, da za visoko delovno produktivnost, ki je tesen spremljevalec gospodarske rasti, niso potrebne samo velike investicije, nova tehnologija in večji obseg proizvodnje, temveč tudi drugi dejavniki, med katerimi sta najpomembnejša razdelitev čistega dohodka in sistem spodbudnega nagrajevanja. Pri vzpostavljanju novega načina nagrajevanja je Slovenija hodila nekaj korakov pred drugimi republikami.¹⁶

Kljub težavam zaradi počasnega razhajanja s sta-

---

¹⁶ Prinčič, V začaranem krogu, str. 82–85.

rimi in utrjevanja novih načinov gospodarjenja se je leta 1953 začelo obdobje gospodarskega prebujanja in hitrejše gospodarske rasti. Do sredine petdesetih let je dobila sestava slovenskega gospodarstva bolj sodobno podobo. Industrija je postala vodilno gospodarsko področje, gradbeništvo in gozdarstvo pa sta se vodilnemu položaju hitro približevala. Industrijska proizvodnja se je v primerjavi s predvojno podvojila, panoge, ki jih pred vojno še ni bilo ali je bil njihov razvoj še v zametkih (elektro, naftna in gumarska industrija), so hitro napredovale.¹⁷ Močno se je povečalo število zaposlenega prebivalstva, povečalo se je tudi število kvalificiranih in visokokvalificiranih delavcev. V drugi polovici petdesetih let se je v Sloveniji začela gradnja vrste elektroenergetskih objektov.¹⁸ Uresničili so prve večje investicije v prometno infrastrukturo (posodobili ali na novo so zgradili ceste med Zagrebom in Ljubljano, Senožečami in Koprom ter med Dravogradom, Mariborom in Mursko Soboto) ter začeli graditi koprsko pristanišče. Številnih idejnih načrtov – na primer letališče na Brniku, ljubljansko železniško križišče, predor pod Ljubeljem – pa republiška vlada ni mogla uresničiti.

***

Na začetku šestdesetih let se je v razvojnih načrtih pojavil pojem modernizacija, ki je hitro pridobival na pomenu. Tretji vsedrjavni petletni gospodarski načrt, sprejet zadnjega decembra 1960, je med pogoje za doseganje večje proizvodnje in večjega narodnega dohodka postavil tudi posodobitev gospodarskega sistema in oblik organizacije podjetij ter večjo uporabo sodobnejših znanstvenih in tehnoloških pridobitev. Smotrnejše iz-

---

¹⁷ Leta 1956 je znašala vrednost industrijske proizvodnje skoraj polovico družbenega proizvoda LR Slovenije. Fizični obseg proizvodnje je bil dva in pol krat večji kot leta 1939, pogonska moč industrije je bila osemkrat večja kot 1938, njen delež v izvozu je bil 70%, vrednost osnovnih sredstev je bila po popisu iz leta 1953 za 61% večja kot leta 1954. Leta 1956 je bilo v industriji zaposlenih že 148.196 oseb, torej enkrat več kot leta 1939 in skoraj polovica vseh zaposlenih v LR Sloveniji v tem letu. Podrobneje glej: Prinčič, Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu, str. 165–168.

¹⁸ Nove objekte ali naprave so začeli graditi v hidroelektrarnah Dravograd, Vuzenica, Vuhred, Mariborski otok, Ožbolt, termoelektrarni Šoštanj in Brestanica, v omrežju Koper–Buje in Trbovlje–Ljubljana.

korišćanje moderne tehnike, izboljšanje kvalifikacijske strukture in spodbujanje domaće znanosti je označil kot »najpomembnejše činitelje gospodarskega napredovanja«. Slovenski plan gospodarskega razvoja za leta 1961–1965 je še bolj izpostavil nujnost kakovostnih sprememb v gospodarski strukturi. Kot najpomembnejše cilje je postavil modernizacijo industrijske in druge proizvodnje ter izboljšanje pogojev za razvoj turizma, trgovine, gostinstva in obrti. Pri iskanju najustreznijših tehnoloških pridobitev so v Sloveniji najveć stavili na vpeljavo serijske proizvodnje in avtomatizacijo velikih proizvodnih sistemov.

Sredi leta 1962 se je zvezna vlada sicer odrekla petletnemu načrtu, kar pa ni zaustavilo modernizacijskih teženj, zlasti v Sloveniji. V tem času se je namreć na področju gospodarskega načrtovanja začel miselni premik, ki je potem omogočil gospodarsko reformo in sprejem nove razvojne strategije. Vodilni republiški funkcionarji so začeli obraćati hrbet avtarkični usmeritvi in ekstenzivnemu gospodarjenju ter vse bolj težiti k vkljućitvi v mednarodno blagovno menjavo in intenzivnejši modernizaciji. Boris Kraigher, Stane Kavćič in drugi politiki so v javnih nastopih poudarjali, da se je začelo drugo obdobje v razvoju proizvodjalnih sil, za katerega ni več toliko pomembna kolićina, pać pa vsebina in kakovost proizvodnje in pa vprašanje, ali konćni proizvodi ustrezajo pogojem domaćega, zlasti pa tujega trga. Glavno sporoćilo gospodarske reforme, ki se je začela julija 1965, je bilo, da je prišlo jugoslovansko gospodarstvo do razpotja, ko je treba odpraviti objektivne činitelje avtarkičnega gospodarstva in doloćiti nov nacionalni ekonomski interes, ki bo temeljil na intenzivnejši vkljućitvi v svetovne gospodarske tokove. Namen reforme je bil spremeniti družbenoekonomsko »klimo«, ki je silila podjetja v pasivnost in apatićnost, ekonomsko politiko pa podrejala političnim potrebam in pobudam. Snavalci reformnega programa so med gospodarskimi področji najveć pozornosti namenili terciarnemu sektorju. Trgovina, banćništvo in promet naj bi postali samostojnejši, njihov delež v razdelitvi družbenega proizvoda pa naj bi se povećal.

Plan gospodarskega razvoja SFRJ za leta 1966–

1970, ki je bil sprejet v času, ko je bila reformna vznesenost v državi na višku, je postavil med najpomembnejše naloge tudi modernizacijo in rekonstrukcijo obstoječih zmogljivosti, hitrejši razvoj izobraževanja in znanosti ter večjo uporabo sodobnih tehničnih dosežkov. Srednjeročni plan SR Slovenije za leta 1966–1970 je dal modernizaciji večjo težo kot pa zveni plan. Postavil jo je za svoje izhodišče ter ji namenil vlogo širokega in »kompleksnejšega« družbenega procesa, ki naj bi prevzel najtežja bremena pri odpravljanju ovir na poti k hitrejši gospodarski rasti. Ta srednjeročni plan je bil tudi odgovor na domače in tuje očitke, da Slovenija nima svoje dolgoročne razvojne usmeritve.

V drugi polovici šestdesetih let je vlada Staneta Kavčiča sprejela strategijo dolgoročnega razvoja Slovenije, ki se je precej razlikovala od dotodanje razvojne usmeritve. Strokovna izhodišča je izdelal Inštitut za ekonomska raziskovanja v Ljubljani in jih predstavil v obsežni študiji. Njeni avtorji so ugotovili, da Slovenija po tehnološki plati vse bolj zaostaja za razvitim svetom ter da si največja podjetja iz drugih republik in tujine podrejajo njene gospodarske zmogljivosti in strokovnjake ter zasedajo slovenski trg. Zaradi teh okoliščin je bilo po njihovem mnenju potrebno izdelati »dejaven, lasten, ekonomsko sodoben in ambiciozen« razvojni program, ki ji bo omogočil kakovosten razvojni premik. Njihovo vodilo pri snovanju tega programa je bilo, da Slovenija ne more voditi izolirane gospodarske in socialne politike, temveč se mora vključiti v mednarodne tokove ter se zgledovati po pravilih gospodarjenja, ki veljajo v razvitem svetu. Sprijazniti se bo morala, da razpolaga z omejenim obsegom naravnega in akumuliranega bogastva, zato si bo morala prizadevati, da čim bolj izrabi razpoložljive proizvodne dejavnike. Po njihovi presoji bi bilo treba zmanjšati pristojnosti zvezne države ter dokončati gospodarsko reformo.¹⁹ Avtorji so se zavzeli za prestrukturiranje slovenske industrije in osredotočenje njene proizvodnje na izdelavo izdelkov visokega cenovnega razreda za izvoz na konvertibilna tržišča. Poudarili

---

¹⁹ Jože Prinčič, Neven Borak, *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana, 2007, str. 217.

so, da je treba po zgledu visoko razvitih držav hitreje razvijati terciarne dejavnosti. Za področje infrastrukture (energetiko, komunikacije, vodno gospodarstvo) so svetovali, naj se Slovenija še naprej prilagaja zveznemu konceptu, pri čemer pa bi morala odločneje zastopati nacionalni interes. V prometnih povezavah so videli najšibkejši člen slovenskega gospodarskega napredovanja. Predlagali so, naj ne odlašajo več z gradnjo avtocest in izdelavo projektov za vključitev v evropski cestni, železniški, zračni in vodni promet.²⁰

Na podlagi predstavljene študije se je začelo snovanje Resolucije dolgoročnega razvoja Slovenije. Njene temeljne značilnosti je junija 1970 predstavil Stane Kavčič. Po njegovih besedah je bil zasnovan tako, da bo Slovenija na široko odprla vrata tehnološki revoluciji v svetu in se trudila zadržati visoko stopnjo gospodarske rasti. To ji bo uspelo, če bo v zadostni meri izrabila obstoječe zmogljivosti, izboljšala ekonomijo dela, vzpostavila socialno ravnovesje, »pokopala« slaba podjetja in namenila zadosten delež družbenega proizvoda hitrejšemu razvoju. Zaradi več razlogov niso dali prednosti nobeni industrijski ali neindustrijski »monokulturi«. Odločili so se za ohranitev »pestre« proizvodne sestave, ki se bo lahko prilagodila razmeram in potrebam na trgu in se tudi prosto razvijala. Industrija bo zadržala položaj vodilne panoge, vendar se bo osredotočila na izdelke visokega cenovnega razreda. Infrastruktura se bo prilagodila novim zahtevam in potrebam. Terciarni sektor se bo razvijal v »razumnem ravnotežju« z drugimi gospodarskimi področji.²¹

Strategija dolgoročnega gospodarskega razvoja Slovenije je bila eden o močnejših razlogov za politični obračun s Stanetom Kavčičem in drugimi vidnimi nosilci reformnih prizadevanj, ki ga je partijsko vodstvo izpeljalo na začetku sedemdesetih let preteklega stoletja. Slednje je bilo bolj naklonjeno restavraciji predreformne razvojne politike, po kateri je bila prva naloga državne gospodarske politike dokončati izgradnjo temeljne industrije. Posodobitev industrijske in druge proizvodnje

---

²⁰ Prav tam, str. 218.

²¹ Prav tam, str. 224.

ter hitrejšje napredovanje drugih gospodarskih področij sta bila v drugem planu oziroma prepuščena podjetjem, posameznim državnim skladom in povezovanju s tujimi poslovnimi partnerji. Tako modernizacija ni izgubila le svojih najvplivnejših zagovornikov, temveč tudi vlogo globalnega dejavnika, ki bi gospodarstvo notranje krepil ter povečeval njegovo izvozno uspešnost.

Na začetku sedemdesetih let so v državi zopet prevladali zagovorniki ekstenzivnega in samozadostnega gospodarskega razvoja. Srednjeročni gospodarski načrt Jugoslavije za leta 1971–1975 je za splošne cilje gospodarskega razvoja določil »dinamično«²² gospodarsko rast, uravnotežene gospodarske tokove in učinkovito gospodarjenje. Industrija je še okrepila položaj vodilnega gospodarskega področja, njen delež v družbenem proizvodnju naj bi do leta 1975 dosegel 35,5 – odstotni delež. Velik del predvidenih investicijskih sredstev je zvezni plan namenil hitrejšemu razvoju primarne proizvodnje (zlasti energije in surovin), prometne infrastrukture (vključujoč gradnjo naftovoda in plinovoda) in turizma.²² Do odstopa Staneta Kavčiča slovenska vlada ni bila zadovoljna z novimi razvojnimi poudarki, saj je to pomenilo, da bo še bolj »odrinjena«²² od zvezne blagajne in ugodnosti. Zdelo se ji je nelogično, da se po prenosu razvojnega težišča iz predelovalne na bazično in surovinsko industrijo prestrukturiranje ustavi, namesto da bi se nadaljevalo in zajelo tista področja, ki jim gospodarska politika dotlej ni namenila potrebne pozornosti. To so bila prizadevanja za večjo storilnost, rentabilnost in sploh smotrnejše gospodarjenje. Novi izvršni svet, ki je bil izvoljen novembra 1972, ni več ugovarjal generalni državni zasnovi, ki je dajala prednost hitrejšemu razvoju domače surovinske proizvodnje, metalurgije in bazične kemije. To pa ni pomenilo, da jo je v celoti sprejel. Predvidel je nadaljevanje sprememb v gospodarski sestavi, s katerimi se je zmanjševal delež primarnega, povečeval pa delež terciarnega sektorja. Med temeljne srednjeročne gospodarske cilje je uvrstil tudi posodobitev gospodarskih panog, ki so zaostajale za splošno razvojno ravniyo. Uresničevanje tega cilja je prišlo najbolj do izraza leta

---

²² Prav tam, str. 296–298.

1974, ko je bil del investicijskih sredstev namenjen tudi avtomatizaciji in modernizaciji proizvodnje.²³

Srednjeročni družbeni plan Jugoslavije za drugo polovico sedemdesetih let je nastajal v drugačnih razmerah kot njegov predhodnik. Sredi sedemdesetih je Jugoslavija po kakovosti gospodarjenja absolutno in relativno zaostajala za razvitimi evropskimi državami. Imela je najvišjo stopnjo inflacije, najvišjo rast zaposlenosti v industriji, pri produktivnosti in realnih osebnih dohodkih je bila daleč zadaj.²⁴ Jugoslovansko gospodarstvo je zašlo v krizo, tržna nesorazmerja so bila večja kot kadar koli po drugi svetovni vojni. Oblast se je zbala, da bo prišlo do pomanjkanja surovin in hrane, zato je pri sestavljanju plana še z večjo zavzetostjo vztrajala pri hitrejšem razvoju surovinskih in živilsko-predelovalnih zmogljivosti. Ostale so nosilne dejavnosti, katerim so bili namenjeni največji kosi domače investicijske pogače in tuji krediti. Industrija ni le zadržala, temveč še povečala svoj delež v družbenem proizvodu. Republiška skupščina je podprla stališče, da so hitrejšemu napredovanju prioriternih ali nosilnih dejavnosti namenjena prevelika sredstva. Kljub podpori to stališče ni moglo obveljati, saj bi bilo v nasprotju z določili zveznega plana. Tako je Družbeni plan SR Slovenije za obdobje 1976–1980 temeljil na istih razvojnih načelih kot prehodni. Poudaril je krepitev surovinske podlage in zmanjšanje uvozne odvisnosti. S tem je bila hitrejša modernizacija slovenske industrije predstavljena na naslednje plansko obdobje. Predvidel je, da bodo do leta 1978 vlaganja osredotočena v izgradnjo številnih elektroenergetskih objektov; poleg JE Krško še v TE Šoštanj IV, HE Srednja Drava II itn. V tem času naj bi prometna struktura dobila bolj sodobno podobo, del tujih in domačih sredstev pa bi vložili tudi v krepitev domače surovinske podlage.²⁵ Do leta 1978 so daleč zaostali za uresničitvijo programa prednostnih naložb, zato je prišlo do zasuka v gospodarski politiki republike. Število

---

²³ Prav tam, str. 311–313.

²⁴ Gospodarska gibanja, maj 1978, Uspešnost jugoslovanskih in nekaterih kapitalističnih gospodarstev (1970–1977), str. 50.

²⁵ Princič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 343–344.

prioritetnih objektov se je zmanjšalo in osredotočilo na tiste v prometni infrastrukturi, proizvodnji hrane ter na posamezne programe v pridobivanju surovin in strojegradnji. Dela na drugih prednostnih objektih je bilo treba zaustaviti in počakati na boljše čase.²⁶

Brezkompromisni spori okoli razvojnih težišč SFRJ v letih 1981–1985 so se končali šele potem, ko je posredovalo zvezno partijsko vodstvo. Postavilo se je na stran tistih republik, ki so se zavzemale za nadaljevanje dotedanje avtarkične gospodarske politike, to je odpravljanja neskladnosti med energetske-surovinskim in predelovalnim sektorjem. Taka razvojna politika je na eni strani predpostavljala hitrejši gospodarski razvoj proizvodnje energije iz domačih virov, večjo proizvodnjo deficitarnih surovin in glavnih reprodukcijskih materialov, povečanje proizvodnje hrane in hitrejši razvoj prometa, na drugi strani pa omejitev »predimenzioniranega« razvoja predelovalnih panog. Tej usmeritvi je bila prilagojena tudi strategija tehnološkega razvoja, saj je temeljila na večji uporabi domačega znanja ter hitrejšem razvoju domače proizvodnje, ki je zmanjševala tehnološko odvisnost od tujine. V razpravah o zveznem srednjeročnem planu za obdobje 1981–1985 so se slovenski pogajalci ogradili od poudarjene avtarkične usmeritve. Skrbelo jih je, ker so bili razvojni cilji postavljeni previsoko in premalo konkretno. Predzadnji slovenski srednjeročni gospodarski načrt je tako kot vsi predhodni povzel skupne državne razvojne interese, bolj pa je poudaril potrebo po preoblikovanju gospodarske strukture in večjo vključitev gospodarstva v svetovne tokove. V Sloveniji naj bi do leta 1985 zagotovili hitrejši razvoj gospodarske infrastrukture in »odločno« povečali delež tehnološko intenzivne proizvodnje, ki bi temeljila na visokokvalificiranem delu in avtomatizirani proizvodnji, bila izvozno usmerjena in bi zagotavljala smotrno zaposlovanje, gospodarno uporabo energetskih in drugih virov. Ta nova razvojna oblika naj bi v naslednjem planskem obdobju postala podlaga za modernizacijo celotnega gospodarskega življenja. V obravnavanem planu se je pomen raziskovalne dejavnosti povečal. Namenjena ji je bila

---

²⁶ Prav tam, str. 347.

vidna vloga pri razvoju domače tehnologije, prenosu in uporabi tuje znanosti in pri posodobitvi izobraževalnega sistema. V času razprav o Družbenem planu SRS za obdobje 1981–1985 je republiški izvršni svet sprejel dve odločitvi, ki sta zelo vplivali na njegovo uresničevanje: da morajo nosilci gospodarskega načrtovanja izhajati iz razpoložljivih lastnih in združenih sredstev in da je prišel čas, ko mora republika dobiti večjo vlogo in tudi odgovornost pri urejanju gospodarskega razvoja znotraj svojih meja.²⁷

V osemdesetih letih se je v razvitem svetu začela tehnološka in inovacijska revolucija. Računalniško vodeni stroji, inteligentni roboti, superprevodni materiali, mikroelektronika itn. so zagotavljali večjo, kakovostnejšo in cenejšo proizvodnjo, večjo storilnost, gospodarnejšo rabo energije, čistejše okolje. Končalo se je obdobje klasičnega pridobivanja novih znanj s pomočjo strokovne literature, patentov in licenc. Postindustrijska družba je začela razvijati nove vrednote, poudarjati individualnost in internacionalizacijo. Jugoslavija ni bila pripravljena na nove izzive. Zaradi neustrezne razvojne politike tehnološko ni napredovala, zato je postala nezanimiv ekonomski partner. Medtem ko so v Evropi, ZDA in na Japonskem pospešeno združevali kadrovske, finančne in druge zmogljivosti na ključnih tehnologijah in razvojnih projektih, je Jugoslavija povečevala proizvodnjo, ki so jo v razvitem svetu že opuščali.

V Jugoslaviji so se sredi osemdesetih let zavedeli nevarnosti, da lahko postanejo slepo črevo v modernem svetu, če ne bodo hitro usvojili svetovnega tehnološkega standarda in posodobili zakonodaje. Poglobljanje splošne krize v državi pa ni bilo primerno okolje za nujno potrebne sistemske in tehnološke spremembe. Ena izmed analiz, ki so sestavljale Dolgoročni program ekonomske stabilizacije, je bila namenjena tudi oceni razlogov za tehnološko zaostajanje Jugoslavije. Dolgoročni program je zvezne organe obvezal, da čim prej pripravijo predlog strategije hitrejšega tehnološkega razvoja Jugoslavije. Snovanje programa se je sicer začelo leta 1984, toda zaradi velikih razhajanj se je oblikovanje tega dokumenta

---

²⁷ Prav tam, str. 499–501.

zelo zavleklo. Tako je bil Dolgoročni družbeni plan gospodarskega razvoja Jugoslavije za obdobje 1986–2000 prvi pomembnejši razvojni dokument, ki je prepočasen razvoj domačih znanstvenoraziskovalnih zmogljivosti ter nezadovoljivo uveljavljanje znanstveno-tehničnega napredka predstavil kot enega glavnih problemov pri hitrejšem gospodarskem napredovanju.²⁸ Družbeni plan, ki je bil razglašen julija 1985, se je opredelil za hitrejši razvoj lastne znanosti in tehnologije in smotrnejšo uporabo svetovnih znanstvenih in tehnoloških dosežkov. Predstavljeni program je bil zastavljen zelo ambiciozno. V naslednjih petnajstih letih naj bi v Jugoslaviji ustvarili pogoje za razvijanje vseh oblik ustvarjalnosti in bolj produktivnega dela. Ustanovili naj bi raziskovalno-razvojne centre za področja energetike, agrikulture in drugih pomembnih gospodarskih področij ter »močne« centre za temeljne raziskave na področju mikroelektronike, robotike, jedrske tehnologije in še drugih najsodobnejših in najzahtevnejših proizvodno-tehnoloških procesov. Posodobili naj bi še izobraževalni sistem, podpirali inovacijsko dejavnost, zagotovili »nujno« uporabo sodobnih svetovnih dosežkov, sistematično uporabo mednarodnih tehničnih standardov ter hitrejšo vključevanje raziskovalcev v razvojne projekte gospodarskih organizacij. Srednjeročni družbeni plan Jugoslavije, ki je bil razglašen konec decembra 1985, je posodobitvi gospodarstva namenil še več pozornosti. Večja aktivnost in »vsestransko« spodbujanje ustvarjalnosti delovnih ljudi, porast produktivnosti in učinkovitosti gospodarjenja, strukturne spremembe, izpopolnjevanje in preusmerjanje obstoječe in razvijanje nove proizvodnje v skladu s sodobnim tehnično-tehnološkim napredkom so bili opredeljeni kot pogoji in predpostavke za izhod iz kriznega stanja. Za zaustavitev hitrega padanja učinkovitosti gospodarjenja in zagotavljanja večje vloge kakovostnih dejavnikov rasti in razvoja je bilo predvideno precejšnje povečanje produktivnosti, akumulativne in reprodukcijske sposobnosti gospodarstva. Večji del akumulacije je bil predviden za naložbe v posodobitev obstoječih ter zgraditev »določenega« števila novih objektov. Prednost

---

²⁸ UL SFRJ, št. 39/504, 26. 7. 1985.

pri uvajanju novih razvojnih programov so dobili sodobna elektronika, tehnologija jedrskega gorivnega ciklusa, genetski inženiring in osvajanje novih virov energije. Pri prenosu sodobne tehnologije in širjenju znanja se je veliko pričakovalo od proizvodne kooperacije in skupnih vlaganj s tujimi partnerji.²⁹

Strategijo razvoja SFRJ je zvezna skupščina sprejela še leta potem, ko je posredoval zvezni partijski vrh. Do tedaj so nekatere republike, med katerimi je bila tudi Slovenija, odrekale svoje soglasje. Največji kamen spotike ni bila zasnova strategije tehnološkega razvoja, temveč njeno uresničevanje. Zvezna vlada je zahtevala, da mora biti tehnološko približevanje razvitemu svetu povsem centralizirano. To je pomenilo enoten program, zbiranje sredstev v centralnem skladu in prednostno obravnavanje projektov, ki jih izbere posebna zvezna komisija.³⁰ Ta preveč idealiziran program je temeljil na prepričanju, da je bil gospodarski razvoj v zadnjih letih prepočasen in da bi ga lahko s centralizirano in plansko urejeno strategijo, ob naslonitvi na lastne sile, toliko pospešili, da bi v še sprejemljivem času rešili najbolj pereče probleme in ozdravili gospodarstvo. Ta razvojni program je še bolj kot predhodni poudarjal usmeritev na dvigovanje tehnološke ravni, zlasti na proizvodnem področju, težišče pa je dal na kakovostnejši razvoj bazičnih tehnologij. To so bile informacijske, proizvodne, energetske, laserske, jedrske, vesoljske tehnologije, biotehnologija, robotika in tehnologija novih materialov. Predpostavil pa je tudi izpopolnjevanje in poživitev že obstoječih tehnologij.³¹

Slovensko politično vodstvo ni bilo zadovoljno niti z zunanjim položajem Jugoslavije, saj se je znašla na skrajnem robu marginalizacije, niti s kaotičnimi razmerami v državi ter padanjem reproduktivne sposobnosti slovenskega gospodarstva. Leta 1986 je sklenilo, da bo Slovenija sama začela pripravljati pogoje za hitrejšo posodobitev svoje gospodarske sestave. Z družbe-

²⁹ UL SFRJ, št. 75/967, 31. 12. 1985, Družbeni plan Jugoslavije za obdobje 1986–1990.

³⁰ AS, 1589, fasc. 1335, Zapisnik 26. seje predsedstva CK ZKJ, Pripombe k strategiji tehnološkega razvoja Jugoslavije, 9. 2. 1987.

³¹ UL SFRJ, št. 32/431, 8. 5. 1987.

nim planom za leta 1986–1990 so nadaljevanje procesa prestrukturiranja proizvodne, raziskovalne, inovacijske dejavnosti in izobraževanja ter »pospešeno tehnološko posodabljanje« postali podlaga za razvojno preobrazbo, katere osrednji cilj je bil povečanje deleža proizvodnje izdelkov in storitev, ki so zagotavljali višji dohodek in s tem tudi večjo in donosnejšo zunanjetrgovinsko menjavo. Pojem »pospešeno tehnološko posodabljanje« je bil širok. Združeval je tako graditev novih in posodobitev obstoječih industrijskih zmogljivosti z najsodobnejšo tehnološko in računalniško vodeno proizvodnjo, kot tudi hitrejše pridobivanje tehnološkega znanja, večjo vključitev znanosti in izobraževanja v proizvodnjo. Med posameznimi programi so dobili prednost tisti v elektroniki, strojogradnji, farmaciji, kemični industriji, proizvodnji prometnih sredstev, elektro in kovinski predelovalni industriji.³²

Leta 1988 je republiška vlada sklenila, da bo ta proces pospešila. V resoluciji o uresničevanju družbenega plana za to leto je napovedala, da bo skušala zbrati čim več akumulacije ter jo osredotočiti v tiste projekte, ki bodo lahko zaustavili negativne gospodarske trende, naraščajočo brezposelnost ter pospešili »preboj« slovenskega gospodarstva iz »ekstenzivnega gospodarskega okolja v razvitejši svet«.³³ Zavezala se je, da bo razbremenila gospodarstvo ter vplivala na gospodarnejše trošenje sredstev za infrastrukturo in družbene dejavnosti.

Ko se je leta 1988 proces pravnega in gospodarsko-političnega razpadanja države pospešil, so se slovenski komunisti lotili snovanja programa razvojne preнове gospodarstva. Med izpostavljenimi cilji tega programa so bili tudi večja kakovost izdelkov, pospešitev tehnološke preнове in povečanje sredstev za znanost in izobrazbo. Zagovorniki programa so opustili panožno razvojno načelo, ki je temeljilo na prepričanju, da je treba pospeševati razvoj ene ali nekaj panog na račun drugih, to je »izbranih« panog, med katerimi je bila vseskozi na prvem mestu elektronska industrija oziroma tovarna Iskra. Panožno razvojno načelo naj bi zamenjalo načelo

---

³² UL SRS, št. 2/157, 31. 1. 1986, Družbeni plan SRS za obdobje 1986–1990.

³³ Prinčič, Temeljne dileme, str. 72.

poslovne učinkovitosti kot glavno merilo za ustanavljanje novih in »pokop« starih podjetij.³⁴

Vlada Lojzeta Peterleta, ki je svoj mandat začela po političnih spremembah maja 1990, si je prizadevala nadaljevati s procesom prestrukturiranja slovenskega gospodarstva in še razširiti njegove meje in cilje. Zavezala se je, da bo podprla programe, ki bodo obudili zasebno podjetništvo, ustvarjali nova delovna mesta in prispevali k tehnološkemu razvoju. Ustanovila je agencijo za prestrukturiranje in razvojni sklad, ki naj bi z investiranjem v razne vrednostne papirje usmerjal gospodarsko prenavo. Dogodki, ki so bili leta 1990–1991 povezani z osamosvajanjem Slovenije, so vlado prisilili, da je dala prednost politiki gospodarskega preživetja. Prestrukturiranje je morala prestaviti na čas po osamosvojitvi in mednarodnem priznanju.

***

V letih 1960–1990 je bil razkorak med modernizacijskimi načrti in dejanskimi rezultati precejšen. Že po prvih korakih, to je v prvi polovici šestdesetih let, se je vlada vključila le v akcijo »Kadri rešujejo vse«, s katero naj bi povečali število visoko strokovnega kadra v podjetjih³⁵ in podprla integracijo pomembnih podjetij (na primer Smelta). Vse ostale naloge pa je zanemari-la ter glavnino investicijskih sredstev namenila graditvi 22 objektov, med katerimi je bilo največ industrijskih (elektrarne, železarne, Iskra Kranj itn.) in prometnih (Letališče Brnik, cesta Ljubelj–Naklo, Luka Koper itn.).³⁶ Znatna sredstva so do leta 1964 porabili tudi za nakup mehanizacije za pridobivanje premoga (Velenje, Trbovlje-Hrastnik, Zagorje). Za izgradnjo omenjenih objektov so investitorji porabili preveč sredstev, zato jih je zmanjkalo za druge načrtovane naložbe v elektro, strojni, lesni, kemični in živilski industriji, industriji motorjev ter v prometu. Med slednjimi je bila najbolj pereča

³⁴ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 585.

³⁵ Leta 1963 je bilo v Sloveniji 37,8% industrijskih podjetij, ki niso imela niti enega zaposlenega z visoko izobrazbo, 15,8% podjetij pa je imelo le enega.

³⁶ Prinčič, *V začaranem krogu*, str. 207–208.

elektrifikacija prog Postojna–Ljubljana in Jesenice–Zagreb, ki je bila predvidena v družbenih planih za obdobje 1956–1961 in 1961–1965. Zaradi še vedno enostranske investicijske politike je imelo sredi šestdeset let slovensko gospodarstvo že bolj iztrošena in zastarela osnovna sredstva ter opremo kot je bilo povprečje v FLRJ. Tudi v novih podjetjih, kot je bil Litostroj, je iztrošenost osnovnih sredstev presežala 50 odstotkov.

Tabela 1. Odpisanost strojev in opreme konec leta 1963 v %

	SR Slovenija	SFRJ
Vsa področja	52	46
Industrija in rudarstvo	53	45
Kmetijstvo	41	39
Gozdarstvo	46	40
Gradbeništvo	47	44
Promet	56	50
Trgovina	44	41
Gostinstvo	40	37
Obrt	41	38

Vir: Princič: Temeljne dileme, str. 73.

Vlada Staneta Kavčiča se je odrekla naložbam, ki jih slovensko gospodarstvo ni moglo prenesti (EKK Velenje), nato pa se je smelo in odločno lotila uresničevanja izhodišč za dolgoročni razvoj Slovenije. Največjo pozornost je namenila programu cestne ureditve Slovenije, ki naj bi ga uresničili do leta 1973.³⁷ Marca 1969 je republiška skupščina poleg zakona o modernizaciji ceste od državne meje pri Šentilju do državne meje pri Novi Gorici sprejela še odlok o posodobitvi cestnih odsekov Vrhnika–Postojna–Razdrto in Hoče–Levec, ki naj bi ju zgradili najprej. Julija tega leta sta oba odseka izpadla iz seznama za četrto posojilo Mednarodne banke za obnovo in razvoj in graditev se je premaknila na poznejši čas. Tega leta je morala Slovenija odstopiti tudi od drugih razvoj-

³⁷ V programu razvojne politike v cestnem prometu do leta 1973 so bili: avtocesta Šentilj–Nova Gorica, cestna povezava Gorenjske prek Karavank do Beljaka, odsek Škofije–Sečovlje in vzdrževanje obstoječih prometnih poti.

nih izhodišč. Železniško gospodarstvo je zašlo v izgube in ni imelo sredstev za tekoče vzdrževanje. Ker ni bilo dovolj proračunskih sredstev, jih je bilo treba vzeti drugje. Republiški izvršni svet se je odločil, da bo »žrtvoval« sredstva, ki so bila predvidena za razvoj turizma. Neredna oskrba z električno energijo je bila drugi razlog, ki je prekrizal načrt za hitrejši razvoj terciarnih dejavnosti. Leta 1969 so energetske strokovnjaki izračunali, da se bodo v naslednjih letih potrebe po električni energiji tako povečale, da Slovenija ne bo mogla pokriti niti najnujnejših potreb. Izdelali so »optimalen« program gradnje novih elektroenergetskih objektov do leta 1980, v katerem je bila predvidena gradnja 23 elektroenergetskih objektov, od tega sedem elektrarn na Savi in pet na Muri, JE Krško in TE Trbovlje II.³⁸ Zaradi omejevalne denarne politike, velikih sredstev za odplačilo že v preteklosti začelih naložb ter visoke stopnje porabljenih sredstev za obratna sredstva in za kreditiranje kupcev se je morala republiška vlada do konca leta 1972 odpovedati še vrsti drugih programov, nekatere pa je morala zelo omejiti. Glavnino sredstev je namenila posodobitvi železarn, cest in železnice, tehnološko prenavo v drugih panogah pa je prevladala na podjetja. Jeseni 1967 je vlada pozvala podjetja, naj čim smotrneje gospodarijo z materialnimi in finančnimi sredstvi.³⁹ To opozorilo pa ni doseglo svojega namena, saj so podjetja presežke raje porabila za druge namene, zato je Slovenija do konca šestdesetih let v primerjavi z razvitim Zahodom ohranila relativno nizko stopnjo urbanizacije, zastarelo infrastrukturo, demografsko regresijo, zaostala osnovna sredstva in opremo, slabo organizacijo dela in nizko kadrovske sestavo.

Prizadevanja za strukturne spremembe so bila do sredine sedemdesetih let usmerjena v povečanje delovno intenzivnih panog. Gospodarskih rezultatov pa ni bilo zaradi premajhnih sredstev ter zmanjševanja učinkovitosti njihove porabe. Stalno zmanjševanje učinkovitosti sredstev je vodilo k nenehnemu zniževanju dolgoročne stopnje rasti družbenega proizvoda in konkurenčnosti.

---

³⁸ Princič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 220–222.

³⁹ Delo, št. 275, 9. 10. 1967, V obeh letih reforme so najvidnejše spremembe v zavesti proizvajalcev.

V prvih letih je investicijska dejavnost skoraj stagnirala. Šele leta 1974 so se investicije v osnovna sredstva povečale. Visoka inflacija je razvrednotila nominalna sredstva za investicijske naložbe, prišlo je do velikih prekoračitev predračunskih vrednosti naložb. Delež infrastrukturnih naložb v družbenem proizvodu je bil v štirih letih manjši od 3%, kar je bila komaj polovica od predvidene udeležbe. To je imelo hude in dolgoročne posledice. Najbolj vidne so bile pri redni oskrbi z električno energijo. Velike redukcije v prvih mesecih leta 1973 so vlado prisilile k iskanju rešitev. Naročila je študijo, ki je pokazala, da so v Sloveniji s klasičnimi viri energije na koncu svojih zmogljivosti. Julija 1973 je sprejela program gradnje novih elektroenergetskih objektov. Njihova graditev je leta 1975 postala prednostna naloga republiške razvojne politike. Med objekti, ki naj bi pokrili vedno večjo lakoto po energiji, so v Sloveniji staveli predvsem na JE Krško. Pogodba po sistemu »ključ v roke« je bila sklenjena 28. februarja 1974 z ameriškim podjetjem Westinghouse.

Velike težave je imela vlada tudi pri razvoju prometne infrastrukture. Zaradi zastoja pri modernizaciji cest in železnic je Sloveniji grozilo, da bo ostala odrezana od velikih prometnih projektov, ki so povezovali Evropo z Balkanom in Bližnjim vzhodom. Vlada se je osredotočila na dograditev ceste Hoče–Arja vas, kjer pa dela niso tekla po načrtu. Sredi sedemdesetih je bil obseg slovenskega cestnega omrežja zadovoljiv, njegova kakovost pa je zaradi počasnega posodabljanja vedno bolj zaostajala za potrebami.

Tabela 2. Dolžina sodobnih cest v cestnem omrežju SR Slovenije (v km)

	1960	1965	1971	1971
Vse ceste	13.532	13.169	13.786	14.120
Ceste s sodobnim cestiščem	1953	2392	3757	4961
Odstotek sodobnih cest	14,4	18,1	27,2	35,1

Vir: Princič, Borak, Iz reforme v reformo, str. 328.

Leta 1974 je bil sprejet zakon, ki je določil obvezno združevanje sredstev iz dohodka delovnih organizacij.

Zbrana sredstva so bila v glavnem namenjena za posodobitev magistralne železniških prog Jesenice–Dobova in Šentilj–Koper, a jih je bilo premalo, da bi posodobitev železniškega križa uspela. Tudi druge prednostne investicije v načrtu prometne infrastrukture niso bile zaključene (Letališče Brnik, PTT-infrastruktura, Luka Koper). Vlada je prepolovila sredstva za posodobitev zastarele tehnologije v premogovništvu; finančno je podprla le dva največja premogovnika. Potem pa je prišla naftna kriza, ki je premogovništvu čez noč vrnila precejšen del nekdanje pomembnosti. V obravnavanem času se ni uresničil tudi projekt Sermin, ki je vključeval izgradnjo rafinerije s celotnim petrokemijskim programom v koprski industrijski coni. Druge republike tega projekta niso podprle in postal je kamen spotike. V prvi polovici sedemdesetih let je storilnost slovenskega gospodarstva je padala kot tudi delež avtomatiziranih sredstev v industriji.⁴⁰ Tudi pri povezovanju domače znanosti s proizvodnjo ni prišlo do kakovostnega premika. Jugoslavija je ostala med državami z najmanj prijavljenimi patenti in najvišjimi stroški za raziskave na en patent.

Tudi v preostalih sedemdesetih letih so modernizacijski obeti ostali prazna obljuba. V Sloveniji se je nadaljevala enosmerna investicijska politika, ki je glavno naložbenih sredstev pretakala v gradnjo energetskih objektov in prometnih poti. Gradnjo elektroenergetskih objektov je spremljala vrsta težav. Denarna sredstva so bila nezadostna, postopek za pridobitev raznih soglasij in dovoljen pa dolg, zmogljivosti projektantskih organizacij pa premajhna. Najbolj se je zatikalo pri gradnji JE Krško, ki bi morala biti pripravljena za proizvodnjo do aprila 1979, vendar do takrat niso bila končana niti gradbena dela, zamujala so najmanj dve leti in stroški so se podvojili. Na področju prometne infrastrukture obveze niso bile izpolnjene. Še najdlje so prišli pri gra-

---

⁴⁰ Leta 1974 je bila storilnost slovenskega gospodarstva dva- do trikrat nižja kot v razvitem svetu. Leta 1972 je bil v celotni strukturi delovnih sredstev delež avtomatov in avtomatiziranega transporta le 23,3% (v Bosni in Hercegovini je bil 46,1%, v ožji Srbiji je bil 44,4% itn.). Od leta 1968 je bil delež avtomatiziranih sredstev za delo v nabavljeni opremi vsako leto manjši. leta 1968 je znašal 52%, leta 1972 pa je bil 22%. Gospodarski vestnik, št. 22, 21. 3. 1975, Intenzifikacija gospodarskega okolja.

dnji železniške infrastrukture.⁴¹ Vlaganja v surovinske dejavnosti so bila manjša, kot bi morala biti, poleg tega pa so zamujala, v jeklarnah celo za dve leti in več. Posodobitev proizvodnje primarnega aluminija se sploh še ni začela, naložbe v bazično kemijo pa so šele pripravljali. Delež vlaganj v razvojno in tehnološko zahtevnejšo proizvodnjo se je povečal, medtem ko je delež vlaganj v delovno intenzivno industrijo stagniral. Predelovalna industrija ni naredila koraka naprej, med drugim tudi zato, ker je ostala surovinska podlaga srednjeročnega plana nespremenjena. Razvoj turizma in trgovine je zastal. Tudi razvoj drobnega gospodarstva je tekkel precej pod pričakovanji in je zaostajal za potrebami gospodarstva in prebivalstva. Do leta 1980 se je iztrošenost opreme in osnovnih sredstev v Sloveniji še povečala in je bila precej večja kot v drugih jugoslovanskih republikah.⁴² Pri uvajanju nove proizvodnje se je le 20 odstotkov podjetij oprlo na lastno pamet, ostala so kupovala tuje licence. Novi, sodobni izdelki so predstavljali neznamenit delež v doseženi realizaciji slovenske industrije. Delež zaposlenih z visoko in višjo strokovno izobrazbo v industriji je znašal le 3,3 odstotka. Tudi izvozno uspešna slovenska podjetja, ki so orala ledino pri poglobljanju poslovnega sodelovanja s tujimi partnerji, so le težko ohranjala proizvodnjo in izpolnjevala tuja naročila.

Leta 1980 se je začela gospodarska kriza, ki je še prepолоvila skromna naložbena sredstva, ki jih je bila država pripravljena nameniti za posodobitev zastarele tehnologije. Inflacija, neurejena in neuskaljena gospodarska gibanja, ničelna stopnja rasti so bile vse prej kot ugodne razmere za uresničevanje modernizacijskih načrtov. Naložbena politika je bila restriktivna, investicijska dejavnost je močno zaostajala za načrtovano. Leta 1983 so pomenile celotne ustvarjene investicije v osnovna sredstva realno le še 72,6 odstotka vrednosti vloženih investicij v letu 1980. Konec leta 1982 je prišlo do zastoja gradnje elektroenergetskih objektov. Naslednje leto so postale redukcije sestavni del življenja. Ključni problem slovenskega gospodarstva, to je zastarelost

---

⁴¹ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 358.

⁴² Prav tam, str. 357.

opreme, se je v prvi polovici osemdesetih let še povečal. V industriji je bilo več kot 85 odstotkov odpisane opreme v vrstah dejavnosti, ki naj bi s pospešenim tehnološkim razvojem največ prispevale k prestrukturiranju slovenskega gospodarstva.⁴³

V drugi polovici osemdesetih let so se gospodarske razmere dramatično slabšale, možnosti za načrtno posodabljanje gospodarske strukture pa so se krčile. Republiški izvršni svet, ki ga je vodil Dušan Šinigoj, je leta 1986 sprejel nova merila za sprejemanje investicijskih načrtov ter jih prilagodil novim zahtevam. Naslednje leto je začel obujati zasebno drobno gospodarstvo ter si prizadevati za decentralizacijo in racionalizacijo velikih tehnoloških sistemov (železnice, elektrogospodarstva). Do spomladi 1990 sta slovenska skupščina in vlada sprejeli več ukrepov za posodobitev gospodarske strukture in hitrejšo približevanje evropskim integracijam. Najprej je bil leta 1988 sprejet projekt razvojnega dinarja, ki je pomenil začetek državne podpore prestrukturiranju slovenskega gospodarstva. Potem so bila sprejeta stališča in sklepi za vključitev Slovenije v evropske integracijske tokove. Februarja 1990 je slovenski izvršni svet določil merila za usmeritev sredstev v prestrukturiranje in v ta namen izdal obveznice v višini 200 milijonov nemških mark.

Razlogov, zaradi katerih modernizacijski cilji v letih 1960–1990 niso bili uresničeni, je bilo več. V ospredju so bili notranji, ki so izvirali iz neustrezno zasnovanega gospodarskega sistema in razvojne politike. Gospodarski sistem je temeljil na vpletanju in popolni prevladi politike nad gospodarstvom. Ta sistem ni imel ekonomskega mehanizma za mobilnost akumulacije, temveč so akumulacijske tokove določali in usmerjali državni organi bodisi prek planov in predpisov bodisi prek raznih oblik vplivanja in nadzora. Gospodarski sistem tudi ni dopuščal samostojnejšega poslovanja in odločanja podjetij. Državni organi jim niso zaupali, zato so jim odredjali način razdeljevanja dohodka, višino akumulacijskih in drugih skladov. Bili so namreč prepričani, da podjetja akumulacije in drugih sredstev ne bi smotrno naložila,

---

⁴³ Prav tam, str. 495.

temveč bi jih »pojedla« oziroma namenila za plače. Gospodarski sistem je torej ustvarjal družbenoekonomsko klimo, ki podjetij ni silila v tehnološko posodabljanje, saj so obstajala, četudi sta bili njihova učinkovitost in akumulativna sposobnost nizki in slabi, njihovi izdelki pa tržno nezanimivi. Podjetjem, ki pa so kljub temu težila k modernizaciji, pa je zaradi prevelike obremenitve z družbenimi dajatvami oziroma neustreznega davčnega sistema ostalo premalo sredstev za t. i. razširjeno reprodukcijo. Izjema je bilo le nekaj velikih združenih podjetij, kot sta bila Iskra in Gorenje, ki so lahko sama zbrala sredstva za tehnološki razvoj.

Strategija gospodarskega razvoja je tako kot gospodarski sistem stala na poti hitrejšje modernizacije. Temeljila je na avtarkičnosti, ki pa ni bila omejena samo na državno raven, temveč se je spuščala tudi na nižje ravni. Razvojni plani po letu 1970 so bili »negibni«. ⁴⁴ Težili so sicer k industrializaciji, pri čemer so bile v ospredju vedno energetske, surovinske in kmetijske dejavnosti, za katere so namenili okoli 60 odstotkov vseh investicij. Konkretni planski cilji so bili neusklajeni in večkrat tudi konfliktni, saj niso dajali »jasnih in praktičnih usmeritev, ki bi odražale dejanske možne izbire«. ⁴⁵ Učinki investicij v prioritete dejavnosti so bili podpovprečni, zato niso omogočali hitrejšje rasti, večje zaposlenosti, izvoza in tudi modernizacije drugih področij, kjer so bili učinki investicij nadpovprečni. ⁴⁶

Do leta 1989 je Slovenija, v primerjavi s predvojnimi stanjem, zelo spremenila gospodarsko sestavo. Postala je industrijska dežela, v kateri sta industrija in rudarstvo prispevala 48 odstotkov vsega družbenega proizvoda. Zelo so se povečali tudi deleži storitvenih dejavnosti (trgovine, gradbeništva in prometa), ki so spremljali razvoj industrije. Kmetijstvo je prispevalo le še 8 odstotkov družbenega proizvoda republike. ⁴⁷ Izpolnitev tega prvotnega in splošnega modernizacijskega cilja pa sama po sebi še ni pomenila, da je bilo slovensko gospodar-

⁴⁴ Neven Borak, *Gospodarski vzroki razpadanja Jugoslavije*. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2001, str. 52–53.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Prav tam, str. 61.

⁴⁷ Lazarevič, *Od regionalnega k slovenskemu narodnemu gospodarstvu*, str. 281.

stvo pripravljeno na spremenjene pogoje, ki so nastali z ustanovitvijo samostojne države. Neuresničitev modernizacijskih načrtov v letih 1960–1970 ter zapostavljanje posodabljanja gospodarstva po letu 1970 nista mogla ostati brez posledic. Slovensko gospodarstvo je konec osemdesetih let po tehnološki plati zaostajalo za naj-sodobnejšimi trendi, delež zastarelih osnovnih sredstev in iztrošene opreme je bil zelo velik, gospodarska infra-struktura slabo razvita. Ker so se največji proizvodni sistemi razvijali v zavetrju carinske in drugih zaščit, so imeli le malo možnosti, da preživijo v svetovni konkuren-
renci.

***

Na Celjskem so se v skladu z interesi in potrebami svojega okolja dejavno odzivali na zunanje zahteve in spodbude. V skladu z interesi in potrebami svojega oko-
lja. V teh prizadevanjih je Celje izstopalo. Posamezne lokalne enote so skušale nadgraditi modernizacijske načrte zvezne in republiške gospodarske politike.

V času druge jugoslovanske države je Celje ostalo tipično industrijsko mesto. Industrija je bila nosilec go-
spodarske rasti in je zaposlovala največ ljudi. Trgovina in obrt, dotlej drugo in tretje pomembno gospodarsko področje v mestu, sta precej izgubili na svoji veljavi. Za takšno razvojno naravnost in strukturo je bila Ju-
goslavija po letu 1945 idealno tržišče. Predelovalna in bazična industrija sta se lahko širili brez omejitev in zastojev.

Družbena ureditev, ki je veljala po letu 1945, ni dopuščala odstopanj od uradne gospodarske politike, ki so jo določali v Beogradu, usmerjali pa v Ljubljani. Celje kot staro industrijsko jedro je izgubilo identiteto
gospodarskega središča in se je moralo podrediti težnji po enakomernejšem regionalnem razvoju. Kljub temu se ni povsem odreklo pravici do oblikovanja razvojne politike v domačem okolju. Mestna oblast in direktorji večjih podjetij so se dejavno odzivali na zunanje zahteve in spodbude, zato so bili pogosto korak pred splošnim
gospodarskim tokom.

Industrializacija Celja in njegove okolice je bila v

rokah gospodarskih načrtovalcev v zvezni in republiški planski komisiji. Oboji so menili, da gospodarska struktura Celja le deloma ustreza novim gospodarsko-političnim merilom in potrebam, zato so jo nameravali na »določenih mestih« utrditi, na drugih pa razširiti. Pri izbiri novih zmogljivosti niso imeli posluha za predloge, ki so prihajali iz Celja; eden takih je bil idejni osnutek za zgraditev koksarne v Celju, ki bi oskrbovala novi plinarni v Ljubljani in Mariboru.⁴⁸ Načrti, da bi industrializacijo pospešili s pomočjo »prijateljskih« vzhodnoevropskih držav, so se izjalovili.

V času trajanja prvega republiškega petletnega načrta je bilo kar nekaj celjskih podjetij vključenih v letne investicijske načrte, ki so bili pogoj za pridobitev investicijskih in drugih sredstev. Ker so se ti plani neprestano spreminjali in zmanjševali, večina podjetij ni dobila predvidenih sredstev, zato v razvoju niso napredovala. Tako je skoraj deset let trajajoče obdobje pospešene industrializacije v celjskemu gospodarstvu pustilo manj sledi, kot je bilo načrtovano. Dajanje prednosti metalurgiji, kemični, kovinski in tekstilni industriji je zavrhalno vplivalo na razvoj drugih industrijskih panog in gospodarskih področij. Elektrifikacija ni bila dokončana, pogosti izpadi elektrike so povzročali gospodarsko škodo, največ Cinkarni. Stanje obrti se je v primerjavi s stanjem pred drugo svetovno vojno poslabšalo, zato ni mogla zadovoljiti potreb mesta. V podobnem položaju je bila tudi trgovina.⁴⁹

Večje pristojnosti MLO ter novi gospodarski sistem so ugodno vplivali na gospodarski razvoj v Celju. Že marca 1952 so na konferenci industrijskih podjetij na celjskem iskali možnosti za povečanje izvoza industrijskih izdelkov, da bi nadoknadili izpad deviznih sredstev zaradi manjšega izvoza kmetijskih pridelkov.⁵⁰ Naslednje leto so v Celju odprli podjetje, ki je zastopalo tuje firme ter uvozno-izvozno agencijo.

Težišče Perspektivnega plana občine Celje za leta

---

⁴⁸ Jože Princič, *Gospodarstvo Celja od konca drugega svetovnega spopada do slovenske osamosvojitve*. V: *Iz zgodovine Celja 1945–1991*, Celje, 2006, str. 144.

⁴⁹ Prav tam, str. 147.

⁵⁰ Prav tam, str. 150.

1957–1961 je bilo na industriji, njen obseg naj bi se do leta 1961 povečal za 60 odstotkov v primerjavi z letom 1956. Napredovanje industrijske proizvodnje je bilo predvideno tudi z novogradnjami. Industrija naj bi se postopoma preusmerila v proizvodnjo visokokakovostnih izdelkov za izvoz ter zmanjšala potrebe po uvoženem reprodukcijskem materialu. Poleg industrije je občinski plan predvidel tudi hitrejši »polet« drugih gospodarskih področij in hitreje reševanje stanovanjskih in komunalnih problemov. Med pomembnimi cilji sta bila večja delovna produktivnost in omejeno zaposlovanje; do leta 1961 naj bi vsako leto zaposlili največ 820 ljudi.⁵¹

Perspektivni program razvoja občine Celje v letih 1961–1965 je pomenil korak naprej v naporih za boljše gospodarjenje. V središče je postavil dinamičen in hitrejši razvoj vseh gospodarskih področij ter doslednejše upoštevanje gospodarsko-političnih načel, ki jih je prinesla t. i. mala reforma. Poudaril je potrebo po intenzivnem razvoju, tehnološki prenovi in večji gospodarski učinkovitosti. Predvidel je vpeljavo meril, po katerih bi investicijska sredstva preusmerili v programe, ki so zagotavljali večjo delovno produktivnost, ekonomičnost in rentabilnost vloženih sredstev. V industriji, kot najpomembnejšem gospodarskem področju, naj bi končali prvo fazo posodabljanja, s katero bi izvozno naravnana podjetja prišla do nove tehnologije in se hitreje prilagodila sodobnim organizacijskim trendom. Zaradi naraščajočih potreb po hrani in surovinah bi se moralo kmetijstvo še hitreje razvijati, gradbeništvo pa usvojiti in privzeti industrijsko graditev stanovanj. Tudi terciarne dejavnosti naj bi zadržale trend hitreje rasti. Po perspektivnem planu naj bi v celjski občini bolj »tankočutno« spremljali gibanja osebnih dohodkov in standarda delavcev, večjo pozornost namenili vzgoji tehničnih in strokovnih kadrov ter začeli uresničevati načrt graditve obratov družbene prehrane in rekreacijskih centrov v okolici mesta.

Ta plan ni bil izpolnjen. Prizadevanja za povečanje in posodobitev industrijske proizvodnje so ostala

---

⁵¹ Prav tam, str. 151.

na pol poti, v precejšnjem delu celjske industrije je še vedno prevladovala zastarela strojna in druga oprema. Do leta 1962 so sicer s proizvodnjo začeli novi oziroma posodobljeni obrati, ki pa so namesto izboljšanja razmer prinesli nove težave. Amortizacija ni zadoščala za vzdrževanje proizvodnje, zato so leta 1960 začeli z obveznim združevanjem sredstev. Nove naložbe niso dosegle niti polovice predvidene realizacije. Število zaposlenih je preseglo predvideno mejo, zato delovna storilnost ni dosegla predvidene ravni in je zaostajala za najbolj razvitimi industrijskimi središči in bila tudi pod republiškim povprečjem.⁵² Leta 1964 sta že tako upočasnjeni voz celjskega gospodarstva obremenila še dva problema. Prvi je bilo celjsko železniško vozlišče, ki ni moglo več zadostiti potrebam podjetij. Drugi problem je bila četrta velika poplava v tem stoletju, ki je prizadela tudi nekatera podjetja. Z regulacijo Savinje, končana je bila leta 1957, in z regulacijo Voglajne, ki je trajala naslednja štiri leta, so delno zaščitili le vzhodni, industrijski del občine.

Na začetku gospodarske reforme so se problemi celjskega gospodarstva poglobili, zlasti na področju industrije in terciarnih dejavnosti, zato je napredovalo je počasneje, kot je bilo slovensko povprečje. Najbolj je zaostajalo pri povprečni rasti družbenega proizvoda, pri industrijski proizvodnji, izvozu, zaposlovanju in delovni produktivnosti. Likvidnost celjskega gospodarstva se je poslabšala, akumulativnost upadla, modernizacija še upočasnila, zaloge izdelkov so naraščale kot tudi število nezaposlenih; leta 1967 jih je bilo povprečno 1920 na mesec. Prizadevanja za boljšo izobrazbeno strukturo niso prinesla napredka, sestava vodilnega kadra se je poslabšala, začel se je »beg« strokovnjakov iz Celja.⁵³ Ko pa je leta 1968 tudi v Celju upadla vnema za nadaljevanje reforme, je občinska uprava sprejela ukrepe, ki so spodbudili proizvodnjo in omogočili nadaljevanje rekonstrukcije in posodobitve najpomembnejših podjetij. Železarna Štore je vložila znatna sredstva v izgradnjo livarne z najsodobnejšo tehnologijo, Metka je s podporo

---

⁵² Prav tam, str. 154.

⁵³ Prav tam, str. 157.

občine izvedla rekonstrukcijo in kupila nove italijanske stroje, Cinkarna pa je aprila 1968 podpisala pogodbo z nemškim partnerjem o skupnem financiranju zgraditve tovarne titanovega oksida. Celjsko gospodarstvo je konec šestdesetih let med prvimi v republiki izrabilo pravne možnosti za povezavo s tujim kapitalom.

Leto 1970 je bilo eden od mejnikov v razvoju gospodarske politike v Celju. Občina ga imenovala za »konjunktorno leto«, v katerem je treba »zajezi« večletno zaostajanje in zagotoviti pogoje za odločnejši korak naprej. Razprava o boljšem poslovanju, racionalizaciji dela, posodobitvi tehnologije kaže, da se je mestna oblast odločila gospodarstvo tako približati sodobnim tehnološkim tokovom, da bo lahko bolje izrabilo proizvodne zmogljivosti in dosegalo bistveno boljše poslovne rezultate. Idejni in ekonomski osnutek nove gospodarske usmeritve so sprejeli leta 1970. Na podlagi tega osnutka so v naslednjem letu oblikovali smernice dolgoročnega razvoja celjske občine do leta 1986. Avtorji dolgoročnega razvoja so bili pri izbiranju ciljev širokopotezni, zato naj bi celjsko gospodarstvo v naslednjih petnajstih letih napravilo velik razvojni korak. V prvi etapi naj bi doseglo razvitost, ki so jo imele srednje razvite države, v drugi etapi pa bi se Celje utrdilo na vrhu lestvice najbolj razvitih slovenskih občin in doseglo stopnjo življenjske ravni, kakršno so imele dobro razvite evropske države.

Družbeni plan razvoja občine Celje za leta 1971–1975 je podrobno razdelal gospodarsko politiko v času prve etape dolgoročnega plana. Ta je zasledovala tri cilje: prestrukturiranje industrije, hitrejši razvoj terciarnih dejavnosti in večji vpliv znanosti na gospodarski razvoj. Industrija naj bi še okrepila položaj vodilnega gospodarskega področja, njen delež v družbenem proizvodu naj bi se povečal s 54,3 odstotka v letu 1970 na 60 odstotkov v letu 1975. V predelovalni industriji bi pospešili in izpopolnili proizvodno in dohodkovno povezovanje, investicijska sredstva namenili posodobitvi obstoječih zmogljivosti ter povečali izvoz za 20 odstotkov na leto. Bazična industrija bi se razvijala ločeno, »po intencijah« republiških in zveznih planov ter na podlagi tujega kapitala. Na terciarnem področju je dobila prednost trgovina, ki naj bi okrepila svoj položaj v slo-

venskem in širšem jugoslovanskem prostoru. Večje pozornosti je bila deležna tudi obrt. Preobrazila naj bi se tako, da ne bi bila le dopolnjevalec industrijske proizvodnje, temveč bi se preusmerila na zadovoljevanje potreb porabnikov. Gostinstvo in turizem nista mogla računati na hitrejši razvoj. Med drugimi gospodarskimi področji je najbolje kazalo kmetijstvu. Pridelava in prirreja naj bi se povečali, zasebno kmetijstvo pa preusmerilo v tržno proizvodnjo. Promet naj bi naraščal počasneje. Med cilji srednjeročnega plana je bilo tudi izboljšanje izobrazbene sestave zaposlenih. Ta je bila na začetku sedemdesetih let zelo slaba. Več kot polovica zaposlenih je bilo pol ali nekvalificiranih, okoli 37 odstotkov je imelo srednjo izobrazbo in le okoli 10,9 odstotka višjo ali visoko izobrazbo.

V letih 1974–1980 so gospodarska gibanja v Celju močno nihala. Celjsko gospodarstvo se je moralo soočiti s številnimi problemi in zadregami, zaradi katerih je napredovalo počasneje, kot so določali razvojni plani. Odnosi na trgu so bili neurejeni, težave so bile pri oskrbi s surovinami, reprodukcijskim materialom in obratnimi sredstvi. Ekonomičnost in produktivnost dela sta nazadovali. Naložbena politika ni temeljila na ekonomskih načelih. Delovne organizacije so financirale razvoj pretežno z najemanjem tujih sredstev (40–50 odstotkov letno), združevanje sredstev se ni obneslo, saj njihov delež ni presegel 8 odstotkov naložbenih sredstev. Učinek naložb je bil skromen, kapitalni koeficienti so se slabšali. Poslovni rezultati največjih naložb – npr. v proizvodnjo titanovega dioksida v Cinkarni, v proizvodnjo traktorjev v železarni Štore in v proizvodnjo kontejnerjev v Emu – so bili precej nižji od načrtovanja. Že tako nizko akumulacijo in reproduktivno sposobnost celjskega gospodarstva so siromašile previsoke anuitete, ki so proti koncu sedemdesetih let znašale dve tretjini vseh razvojnih sredstev, in dajatve družbeni skupnosti ter preveliko zaposlovanje.⁵⁴

V sedemdesetih letih je trgovina v Celju povečala obseg blagovnega prometa ter dosegla največjo stopnjo zaposlovanja med vsemi gospodarskimi področji. Kljub

---

⁵⁴ Prav tam, str. 163.

temu pa se je njena reprodukcijska sposobnost močno zmanjšala. Ustvarila je premalo akumulacije za nove naložbe ter imela vseskozi težave pri zagotavljanju obratnih sredstev. Na turističnem področju so se sredi sedemdesetih let začele razmere nekoliko popravljati. Občina je sprejela sklep o graditvi Turistično-rekreativnega centra Golovec ter začela organizirati razstave, ki so postale tradicionalne in so krepile sloves Celja kot sejemskega mesta. To so bile razstave obrti, igrač, tehnike in inovacij ter zlatarskih izdelkov. Položaj zasebne obrti se je poslabšal. V novo srednjeročno obdobje je celjsko gospodarstvo stopilo s prenizko stopnjo gospodarske rasti, s skromno produktivnostjo dela, z nizko akumulacijo ter z neustrezno in nesorazmerno gospodarsko sestavo.

Poglabljanje gospodarske krize, ki se je na Celjskem začela kazati v drugi polovici leta 1979, je zahtevalo spremembo gospodarske politike. Družbeni plan občine Celje za obdobje 1981–1985 je napovedal, da se bo gospodarstvo Celja razvijalo v dveh smereh. Prva je predstavljala pospeševanje proizvodnje, ki bo zagotavljala dolgoročno doseganje višjega dohodka. Nosilec te smeri je bil Aero s predelavo papirja in grafično industrijo ter posamezni projekti kovinskopredelovalne industrije. Druga razvojna usmeritev je sledila projektom, ki so bili strateškega pomena za razvoj širše družbene skupnosti, pa tudi hitrejšega razvoja Celja na trgovskem in prometno-tovornem področju.⁵⁵ Za nosilca so bili postavljeni Železarna Štore in največje trgovske in prometne delovne organizacije v Celju. Zasnova »dvosmerne« razvojne politike ni odstopala od dotedanje razvojne miselnosti, saj je prestrukturiranje gospodarstva postavila na ramena »nosilnih« industrijskih panog, ki so se že tako otepale z velikimi težavami (kovinskopredelovalna industrija, črna metalurgija, predelovalna kemija, grafična dejavnost). Uresničevanje te razvojne usmeritve pa je predpostavilo precejšnje omejitve in smotrnejše gospodarjenje, uvajanje razvojno in tehnološko intenzivne proizvodnje ter uveljavljanje inženirske dejavnosti kot višje oblike tržne ponudbe. Posebnost obravnavanega

---

⁵⁵ Prav tam, str.164.

srednjeročnega plana je bila, da se je opredelil za vzpostavljanje proizvodnje, ki dodatno ne onesnažuje okolja, sanacijo obstoječih žarišč onesnaževanja, hitreje reševanje problema prometne infrastrukture, pospešeno reševanje vodnogospodarskih in drugih komunalnih problemov, večjo organiziranost in aplikativnost na področju raziskovalne dejavnosti in informatike. Osnutek dogovora o temeljnih družbenega plana občine Celje je postavil raziskovalno dejavnost kot ključen dejavnik kakovostnega razvoja, saj novih proizvodnih programov in tehnologij ni bilo mogoče graditi izključno na uvozni licenčni politiki.

V Celju so kmalu začeli iskati pot iz gospodarske krize. Najprej na področju kmetijske pridelave in priraje, na katerem so leta 1981 sprejeli program »intenzifikacije kmetijske proizvodnje«, ki je dal prednost razvoju živinoreje, vinogradništva in sadjarstva.⁵⁶ Leta 1983 je bila celjska občina še posebej dejavna pri sprejemanju novih rešitev. Spomladi je sprejela zasnovo projekta »P« t. j. projekta »Prestrukturiranje celjskega gospodarstva«, s katerim je hotelo Celje prevzeti bistveno večjo odgovornost za lasten razvoj. Glavni cilj projekta »P« je bilo prestrukturiranje celjske industrije in njena večja vključitev v mednarodno menjavo. Obstoječo industrijsko proizvodnjo naj bi dvignili na višjo tehnološko raven s posodobitvijo obstoječih tehnoloških »linij«, uvajanjem novih proizvodnih programov in ustanavljanjem novih podjetij. Projekt, ki naj bi ga uresničili v dveh »fazah«, je predvidel razvojno preobrazbena jedra in določil izhodišča za prestrukturiranje. Sledila je sprememba srednjeročnega plana občine Celje za leta 1981–1985 ter Resolucija o gospodarskem razvoju občine Celje v letu 1984, ki je določeneje opredelila smotre spremenjene razvojne politike. V ospredju so bili selektivne naložbe v izvozne programe, rast izvoza na konvertibilna tržišča in boljša organizacija dela.

Spremenjeni načrti in novi ukrepi niso zaustavili drsenja gospodarskega voza. Analiza razvoja v prvi polovici osemdesetih let je pokazala, da je družbeni proizvod padal, namesto da bi rasel. Vztrajno so padali tudi

---

⁵⁶ Prav tam, str. 166.

produktivnost dela, ekonomičnost, akumulativnost in delež investicij v osnovna sredstva. Prestrukturiranje industrije je bilo prepočasno, naložbe so šle bolj v »zidove« kot pa v tehnologijo. Nekoliko se je povečal le delež tehnološko-razvojno intenzivnih proizvajalcev, v nekaterih delovnih organizacijah so dosegli višjo stopnjo finalizacije, avtomatizacije in uvajanja računalniške tehnologije.⁵⁷ Odnos do ustvarjalnosti je ostal mačehovski. V tem letu so napravili tudi analizo gospodarskih gibanj zadnjih deset let. Pokazala je, da je bila stopnja rasti dohodka celjskega gospodarstva nekoliko višja kot na ravni republiškega in regijskega gospodarstva. Gibanje kazalnikov uspešnosti poslovanja pa je kazalo nasprotni trend.

Tabela 3. Rast dohodka gospodarstva SRS, Celja in celjske regije v letih 1976–1985

Leto	SRS	Celje	Regija
1976	119	114	117
1977	128	130	129
1978	143	144	155
1979	129	131	131
1980	132	136	133
1981	132	131	131
1982	125	124	125
1983	143	137	143
1984	166	161	167
1985	158	157	151

Vir: Princič, *Gospodarstvo Celja*, str. 144–168.

Razprave o novem srednjeročnem planu občine Celje so bile živahnejše in precej ostrejšje od predhodnih. Na politično prizorišče so stopili ekologi, ki so se s podporo javnega mnenja spopadli z ekonomisti za prevlado. Preizkusni kamen je bila graditev novega obrata titanovega dioksida v Cinkarni. Sicer pa je srednjeročni plan občine Celje za leta 1986–1990 nadaljeval razvojno politiko, sprejeto leta 1983. Pospeševanje izvoza na konvertibilni trg je ostalo poglavitni dejavnik stabilne

⁵⁷ Prav tam, str. 167.

gospodarske rasti. Načrtovalci gospodarskega razvoja so potrebo po večjem izvozu povezali z višjo storilnostjo in večjo akumulacijsko sposobnostjo, učinkovitejšimi naložbami, hitrejšim tehnološkim posodabljanjem in povečanjem kmetijske pridelave in priraje, z racionalnejšo porabo energije in surovin, uskladitvijo porabe z materialnimi možnostmi, izboljšanjem dohodkovnega sodelovanja ter doslednejšim izvajanjem odlokov za izboljšanje okolja.⁵⁸ Nadaljevanje strategije gospodarske usmeritve, sprejete leta 1983, je pomenilo, da je projekt »P« veljal še naprej in združeval aktivnosti za prestrukturiranje celjske industrije.

V drugi polovici osemdesetih let, ko so se pogoji gospodarjenja še poslabšali, so bili rezultati prizadevanj za poslovni in miselni preporod celjskega gospodarstva pičli, zato je bila konec osemdesetih let podoba celjskega gospodarstva klavrna. Projekt »P« so uresničevali prepočasi, večjih merljivih rezultatov tehnološke prenove ni bilo.⁵⁹ Delovne organizacije so se nerade odločale za novo proizvodnjo, raziskovalcev je bilo malo, združevanje sredstev in ustanavljanje konzorcijev je teklo prepočasi. Poleg tega novi razvojni programi pogosto niso dali pričakovanih rezultatov. Okolje je bilo močno onesnaženo. Leta 1989 je morala občina prebivalstvo opozoriti, da uživanje pridelkov iz celjske regije ni zdravo.

Poleg ustanavljanja podjetij ter decentralizacije upravljanja je konec osemdesetih let v Celje začel prodirati tudi podjetniški duh. Korenine je najprej pognal na področju malega gospodarstva, zato je postalo edino gospodarsko področje, ki se je optimistično oziralo v prihodnost. Leta 1988 so v Celju veliko govorili o uveljavljanju tržnih zakonitosti. Najbolj zagreti zagovorniki tržnega gospodarstva so javnost prepričevali, da bo trg čez noč odpravil vse največje probleme. S političnimi spremembami spomladi 1990 in izstopom Slovenije iz jugoslovanske države leta 1991 se je začelo pisati novo poglavje v gospodarski zgodovini Celja.

Kroniko posodobitvenih prizadevanj v Celju v času

---

⁵⁸ Prav tam, str. 168.

⁵⁹ AS, 1589, fasc. 2090, Družbenoekonomski položaj Celja. Celje, kam greš?, Celje, 1987.

druge jugoslovanske države lahko sklenemo z ugotovitvijo, da je naravnost na industrializacijo in tradicionalne panoge trajala predolgo. Celjsko gospodarstvo se je »uspavalo« in z leti precej izgubilo na vitalnosti, zato ob nastopu gospodarske krize v osemdesetih letih ni zmoglo zadostne spodbude za razvojni preobrat. Dokler je bilo mogoče težave prenašati na širšo družbeno skupnost, so bile slabe strani celjskega gospodarstva prikrite. Potem pa so z vso ostrino stopile na plan. Izrabljenost strojev in zastarela oprema, slaba reproduktivna sposobnost in capljanje za sodobnimi trendi v svetu so bili slaba popotnica pri iskanju poti iz tehnološke in druge zaostalosti.

***

Dne 16. novembra 1894 je petnajst obrtnikov, posestnikov in žebjarjev ustanovilo Zadrugo za žebjarstvo obrt in druge izdelke iz železa v Kropi. Do začetka prve svetovne vojne je Zadruga posodobila proizvodnjo in zgradila vrsto objektov. V dvajsetih letih preteklega stoletja je napravila velik razvojni korak. Kupila je vrsto sodobnih strojev za izdelovanje tirfonov in prehod na toplo proizvodnjo vijakov, zgradila lužarno in žarilnico, elektrificirala tovarno in zelo povečala proizvodnjo.⁶⁰ Ko je gospodarska kriza nekoliko pojenjala, je poslovno vodstvo Zadruga kupilo prvi stroj za hladno valjanje navojev. Patentiralo je izdelavo surovcev (kramarjev) za planinčarje, uvedlo proizvodnjo smučarskega okovja in plezalnih klinov. Leta 1940 je kupilo prvi avtomat za vrezovanje matic. Izvoz je razširilo na Nemčijo, Švico, Nizozemsko, Bolgarijo, Romunijo in tudi v zunajevropske države. Poleg opreme je začelo uvažati tudi reprodukcijski material, to je žico. Uvedlo je kartotečno knjigovodstvo, postavilo podlago za bodoči muzej, leta 1936 pa ustanovilo kovinarsko strokovno nadaljevalno šolo, ki je potem delovala do leta 1942. Leta 1939 pa je Zadruga dobila novo ime: Plamen, kovinarska zadruga z o.j.

Po okupaciji aprila leta 1941 je bil Plamen vključen

---

⁶⁰ Jože Prinčič, *Tovarna vijakov Plamen Kropa: od konca druge svetovne vojne do stečaja in novega začetka (1945–1997)*, Radovljica, 2007, str. 18.

v nemško vojno gospodarstvo. Vojna vihra in okupacija-
mu nista prizanesli. Svoje uničujoče sledi so pustile vse
vojskujoče se strani. Leta 1944 so v podjetju (po teži) iz-
delali le še tretjino tistega, kar so leta 1939. V letu 1944
se je število zaposlenih zmanjšalo na 190. Konec druge
svetovne vojne je Plamen dočakal ekonomsko izčrpan in
materialno uničen.

Ob koncu druge svetovne vojne in v mesecih po njej
so se združniki večkrat spraševali kako naprej. Stri-
njali so se, da bo težišče proizvodnje ostalo na vijakih.
To pa naj bi dopolnili in posodobili. Lotili so se izdelave
načrtov za gradnjo novih delavnic, skladišč, obratnih
pisarn z izložbenimi prostori, šolskega poslopja in dru-
gih objektov. Pripravljali so se na mehaniziranje tran-
sporta in nakup novih peči, kotlov in strojnih naprav, ki
naj bi jih uvozili iz Zahodne Nemčije.

Marca 1946 so na izredni skupščini Plamena pod-
prli predlog, da je treba zgraditi novo tovarno z vsemi
pritiklinami ob začrtanem industrijskem tiru v Lipnici.
Ta načrt, ki so ga združniki podpirali vse do vključitve
podjetja v državni sektor, je bil že od začetka obsojen
na neuspeh. Za njegovo uresničitev je moral Plamen
izboljšati likvidnostni položaj in dobiti podporo Ministr-
stva za industrijo in rudarstvo (MIR). Slednje pa o tem
ni bilo pripravljeno razpravljati, ker je imelo svoj na-
črt. To je bil načrt o združitvi vse slovenske proizvodnje
vijakov v eni tovarni, ki naj bi jo zgradili v Podnartu.
Ta načrt je temeljil na predpostavki, da je proizvodnja
vijakov v državi slabo organizirana in ne bo sposobna
v bližnji prihodnosti, zlasti z razvojem avtomobilske in-
dustrije, pokriti naraščajočih potreb. V novi tovarni s
površino 8350 m² in 650 zaposlenimi naj bi osredotočili
strojne in druge zmogljivosti Plamena, Splošne stavbne
družbe iz Maribora, podržavljenega Vojnovičevega pod-
jetja v Ljubljani, Lazarjevega podjetja v Kamni Gorici
in Sete iz Tacna.⁶¹ Graditev nove tovarne vijakov je mi-
nister Luka Leskošek napovedal 26. oktobra 1946, ko
je dejal, da tovarna žebļev v Kropi ni primerna in da
bo treba novo tovarno postaviti ob železnici. Zamisel o
gradnji skupne tovarne v Podnartu je živela do poletja

---

⁶¹ Prav tam, str. 31.

1947, vendar nikoli ni preseгла idejnega okvira. Obstajala je še tretja možnost za razvoj Plamena, ki jo je zastopala posebna komisija MIR. Slednja je po ogledu Plamena ugotovila, da ima zastarelo proizvodnjo in da v bližnji prihodnosti ne bo mogel rešiti energetske-pogonskega, kadrovskega, prometnega in stanovanjskega vprašanja. Predlagala je, naj se proizvodnja vijakov in žeblice prenese v tovarno verig v Lescah. V Kropi pa naj bi razširili obseg ročnega kovaštva ter se preusmerili na finomehaniko. Izdelovali naj bi precizna merila ali pa budilke in druge vrste ur.⁶² Nobena od teh možnosti se ni uresničila. Februarja 1947 je predsednik Uprave kovinske industrije LRS predstavnikom Plamena sporočil, da bodo obrati v Kropi in Kamni Gorici ostali in da jih bodo posodobili.

S tem, ko so združniki pristali na prodajo svojih deležev državi, so nanjo prenesli tudi pravico odločanja o bodočem razvoju Plamena. Obeti zanj niso bili slabi. Prvi Petletni plan za razvoj narodnega gospodarstva LRS je predvidel povečanje proizvodnje vijačnega blaga za 50 odstotkov ter postopno preusmeritev na izdelavo vijakov in matic. Da bi se to lahko doseglo, je bila država pripravljena vložiti v Plamen znatna sredstva za izgradnjo proizvodnih in upravnih prostorov ter nakup nove strojne opreme. Do leta 1951 naj bi se povečalo število zaposlenih in zelo popravila njihova poklicna sestava. Zaposlili naj bi 9 strojnih inženirjev, 8 ekonomistov, 24 strojnih tehnikov ter povečali število kvalificiranega kadra. Še pred sprejetjem petletnega plana je Plamen prevzel del strojev in opreme iz podržavljenega žeblicarskega podjetja Ivan Lazar iz Kamne Gorice.

V letih 1947–1950 je Plamen vsako leto prikazal večjo vrednost osnovnih sredstev. To pa ni bila posledica novih naložb v stroje in zgradbe. V tem času Plamen ni bil deležen večjega kosa investicijske pogače, saj do leta 1950 ni prejel nobenega kredita iz splošnega investicijskega sklada. Z lastnimi sredstvi, ki so se zbirala v amortizacijskem skladu, je lahko pokrival stroške za večja in manjša popravila. Plamen je svoje proizvodne zmogljivosti povečal na račun strojev, ki jih je dobil iz

---

⁶² Prav tam, str. 32.

nemških reparacij in s priključitvijo nacionaliziranega podjetja Vinko Pirc iz Lipnice.⁶³

Kljub zelo omejenim možnostim za naložbe v neprednostne objekte se uprava Plamena ni odrekla snovanju razvojnih načrtov. Leta 1949 je Glavno upravo kovinske direkcije LRS opozorila, da je prišel čas, ko z obnovo tovarniških stavb ne more več odlašati, in ji predstavila okvirni načrt za povečanje ključavničarske delavnice. Tega leta je vodstvo na nekaj svojih sestankih razpravljalo o možnostih za tehnološko posodobitev proizvodnje. V mislih je imelo uvedbo mrzlega postopka (stiskanja), s katerim bi podjetje povečalo in posodobilo proizvodnjo tračnikov, vijakov, matic in zakovic, po katerih je bilo veliko povpraševanje. Naslednje leto je tekla razprava o hitrejšem razvoju umetnega kovaštva v Kropi. Za to pa ni bilo naklonjenosti ne v Plamenu ne v resornem ministrstvu.⁶⁴

Konec leta 1951, torej tik pred uveljavitvijo novega gospodarskega sistema, ki je omejil možnosti republiške uprave za neposredno vmešavanje v poslovanje podjetij, je vodstvo Plamena obudilo razpravo o dolgoročnem razvoju podjetja. Upravni odbor je k zaključnem računu podjetja zapisal, da je prišel čas, ko se je treba odločiti, ali bodo še izdelovali vijake in ali bodo proizvodnjo prenesli v drugo podjetje. V prvih mesecih leta 1952 je vodstvo podjetja sklenilo, da bo zmanjšalo proizvodnjo žebeljev, smučarskega okovja in ur ter razvojno središče premaknilo na proizvodnjo vseh vrst vijakov. Po tem načrtu naj bi topli oddelek iz Kroke preselili v drugo podjetje, ki naj bi nastalo ob železnici, na področju Brezovice ali celo Podnarta.⁶⁵ Ta načrt se ni skladal z nameni, ki jih je s podjetjem iz Kroke imela Direkcija. Slednja je, zaradi oddaljenosti železniške postaje, predvidela preselitev »težke produkcije« iz Kroke na drugo lokacijo. Kljub zunanjim pomislekom in tudi nasprotovanjem so v Kropi nadaljevali s snovanjem idejne zasnove za novo tovarno vijakov. V igri so bili trije predlogi. Večina članov delavskega sveta je maja 1953 podprla predlog direktor-

---

⁶³ Prav tam, str. 38.

⁶⁴ Umetno kovaštvo, graverstvo in cizelerstvo, Vigenjc, 2006, str. 12–31.

⁶⁵ Prinčič, Tovarna vijakov Plamen, str. 48.

ja, da nov objekt zgradijo v Kropi. V drugi polovici tega leta je vodstvo podjetja sprejelo odločitev, da bodo v novem proizvodnem objektu izdelovali jeklene vijake. Predlog za to je dobilo od ing. Lojzeta Dularja, ki je ob obisku podjetja, potem ko je predstavil najnovejše trende na področju vijačne industrije, tudi opozoril, da morajo pohiteti, ker ima zgraditev take tovarne v načrtu tudi Železarna Zenica. Vodstvo podjetja se je povežalo z ing. Cirilom Rekarjem, profesorjem na Tehnični visoki šoli v Ljubljani, ki jim je omogočil obisk tovarne vijakov Kamaxwerk v Osterode a.H. v Vzhodni Nemčiji. Delegacija z direktorjem na čelu si je tovarno ogledala v začetku novembra 1953. Ogled jih je dokončno prepričal, da je tovarna jeklenih vijakov za Kropo najboljša rešitev, saj v državi še ni bilo proizvajalca tega proizvoda, potrebe po njem pa so skokovito naraščale. Leta 1953 so že pridobili zemljišče za novo tovarniško stavbo v Kropi. Kupili so avtomat za vrezovanje matic in nekaj elektromotorjev ter izboljšali prevozno službo. Ko je leta 1954 Plamen pridobil idejno zasnovo novega proizvodnega objekta, se je zopet zapletlo. V Kropo je prišla skupina strokovnjakov z nalogo, da preveri upravičenost nove investicije. Vodstvo Plamena je ta obisk presenetil, saj je živelo v utvari, da je izgradnja novega objekta v Kropi nesporna. Še bolj pa je bilo presenečeno, ko je komisija načrt, da bo nov obrat zgrajen pod staro tovarno, ocenila kot neprimeren in slab. Upravi Plamena je predlagala, da nov proizvodni objekt zgradi na Brezovici, kjer so pogoji za gradnjo boljši in bo zato precej cenejši. Leta 1955 ni bilo več pogojev za graditev novega obrata. Zaradi spremembe razvojne politike je morala industrija upočasniti svoj razvoj. V tem letu je Plamen brez uspeha iskal soglasje za novogradnjo tako v Beogradu kot v Ljubljani.

Spremenjene okoliščine so Plamen prisilile, da je zamenjal vrstni red priorit. V ospredje je prišel načrt »velike« rekonstrukcije, ki je predstavljala pomembno prelomnico v tehnološkem razvoju, saj je pomenila prehod s tople na mrzlo obdelavo. Če je namreč hotel izdelovati kakovostne vijake, se je moral preusmeriti na proizvodnjo po mrzlem postopku. Ta je bila v primerjavi s proizvodnjo po toplim postopku cenejša, pogoji dela so bili lažji, obseg proizvodnje pa precej večji. Tik

preden je začel uresničevati svojo dolgoročno vizijo, je prišla iz Iskre Kranj ponudba za postopno preusmeritev Plamena v izdelavo električne opreme za avtomobilsko industrijo. Za Plamen je bila ponudba sprejemljiva, vendar pod pogojem, da se izvede takoj, na novih strojih in novi opremi. Ker pa trdnih zagotovil za preusmeritev pod postavljenimi pogoji ni bilo, je odgovoril, da je prišla ponudba prepozno.⁶⁶

Prvotni investicijski načrt, ki je bil izdelan septembra 1957 in je predvidel zamenjavo strojev in manjše adaptacije, se je do leta 1962, ko se je končala rekonstrukcija, temeljito spremenil. Najprej je zaradi diktata politike odpadla možnost nabave najsodobnejših strojev v Švici in Plamen je moral poiskati novega izdelovalca strojne opreme v ZSSR.

Leta 1958 se je vodstvo podjetja odločilo za izgradnjo dodatnega montažnega objekta za obrat hladne predelave. Z novimi stroji bi bili namreč obstoječi prostori tako zatrpani, da proizvodnja ne bi bila mogoča. Prerazporejanje strojev bi povzročilo dolgotrajen zastoj v proizvodnji. Poleg tega obstoječi obrati niso ustrezali sodobnim sanitarnim in tehničnim predpisom. Konec leta 1960 je direktor še razširil že tako povečan obseg rekonstrukcije. Kot član delegacije ZIS v Sovjetski zvezi je naročil še nekaj novih strojev, ki naj bi Plamenu zagotovili, da bo sam izdeloval rezilno orodje ter v proizvodnjo vključil izdelavo vijakov od 20M do 24M. Do marca 1961, ko je bil izdelan dokončni finančni izračun nove naložbe, je Plamen naročil še nekaj strojev, tako da se je njihovo število dvignilo na 106. Od tega je bilo 80 strojev za izdelovanje vijakov in matic, 20 orodnih strojev, naprave za površinsko in termično obdelavo. Ker se gradbeno podjetje ni držalo rokov se je rekonstrukcija zavlekla za več kot eno leto. Leta 1962 je propadel tudi poskus, da bi v proizvodnjo kakovostnih vijakov vključili peč za kaljenje in napuščanje, nabavljeno pri srbskem podjetju Cer iz Čačka. Peč ni delovala tako, kot bi morala, zato so se morali delu proizvodnje kakovostnejših vijakov odreči.⁶⁷

---

⁶⁶ Prav tam, str. 53.

⁶⁷ Prav tam, str. 59.

Novo vodstvo je leta 1964 nadaljevalo s tehnološko prenovo. Do leta 1971, ko se je končalo obdobje prednostnega investiranja v stroje in opremo, so nabavili vrsto strojev. Največ, zlasti za večje serije vijačnih izdelkov, so kupili v ZSSR, nekaj pa tudi od najsodobnejših izdelovalcev iz ZRN, Italije in Japonske. Novo vodstvo Plamen na je bilo pri tehnološki prenovi bolj preudarno in bolj previdno. Ob nakupu novih strojev se ni zadovoljilo le s sejmsko predstavitvijo, pač pa je podrobno proučilo njihove lastnosti in zmožnosti ter si večkrat ogledalo njihovo delovanje v tovarni. Leta 1971 je Plamen postavil v ospredje naložbe v nove delovne prostore, ki so bili potrebni za dokončanje prehoda s tople na hladno obdelavo. Aprila leta 1972 se je vodstvo odločilo podreti nekdanji topli obrat ali »fužino« in na tem mestu zgraditi nove hale za proizvodnjo matic. Sprva sta bila v načrtu dva objekta (hala I in hala II). Leta 1973 so prvotni načrt dopolnili. Odločili so se, da v novih obratih ne bodo več uporabljali postopka luženja železne žice, ker je zaradi kisline iztok odpadnih voda povzročal veliko škodo ribjemu zarodu. Nadomestili naj bi ga s postopkom peskanja, ki ekološko ni bil sporen. Sprememba načrta je zahtevala zgraditev še ene hale, to je hale III.

Tudi pri tej naložbi gradbeno podjetje Gorenjc iz Radovljice del ni opravilo v predvidenem roku. Vsa dela so bila končana šele junija 1974.

Novi direktor je moral nadaljevati s tehnoloških posodabljanjem, ker je povpraševanje po standardnih vijakih in maticah upadalo, raslo pa je po kakovostnih veznih elementih in odkovkih. Zagotovitev potrebne akumulacije pa je zahtevala povečanje proizvodnih zmogljivosti, zlasti za izvoz. Težava pri nadaljevanju rekonstrukcije pa je bila v tem, da lokacija podjetja v Kropi ni več omogočala širitve. V letih 1973–1976 je Plamen osredotočil naložbe v gradbeno rekonstrukcijo proizvodnih obratov, s čimer je zaključil obdobje investiranja v širjenje vijačnih zmogljivosti. V letih 1977–1980 je uvozil le opremo za večstopenjsko hladno preoblikovanje, ki je omogočila izdelavo posebnih vijačnih izdelkov in odkovkov. Z vstopom v osemdeseta leta se posodobitev ni nadaljevala zaradi uvoznih omejitev kot tudi zaradi pomanjkanja lastnih sredstev, ki je bilo posledica nizke

akumulativnosti. Zaradi zastoja posodobitvenega procesa je Plamen zaostal za vodilnimi jugoslovanskimi izdelovalci vijakov. Namesto nove, sodobne tehnologije je v proizvodnih halah prevladovala iztrošena, ekonomsko zastarela stojna oprema, ki je bila v glavnem kupljena na Vzhodu. Ker so stroji v Plamenu delali le po 60 matic na minuto, medtem ko so jih švicarski po 500, tujim proizvajalcem ni mogel konkurirati.⁶⁸

Z nastopom gospodarske krize in vedno večje nelikvidnosti so se pogoji za nadaljevanje modernizacijskega procesa še poslabšali. Posebej še, ker je morala delovna organizacija precejšen del sredstev, namenjenih za investicije, porabiti za odplačila kreditov, dolgoročne depozite, za združevanje sredstev, za posojilo za hitrejši razvoj manj razvitih republik in druge namene. Oteževalna okoliščina je bila tudi, da je Investicijska banka SOZD Slovenske železarne dajala prednost naložbam, ki so bile pomembne za celotno reprodukcijsko verigo. Plamen je pripravil obsežen posodobitveni program, ki pa so ga lahko začeli uresničevati šele v drugi polovici osemdesetih let. Iz vzhodnih in zahodnih držav je uvozil več dvoudarnih stiskalk, strojnih vijačnih avtomatov Boltmaker ter še drugih strojev.

Leta 1987 se je Plamen odločil, da bo od švicarske firme Charmilles kupil poseben stroj, ki bi omogočil opustitev peskanja žice ter nakup vlečene žice.

Leta 1987 je delavski svet Plamena sprejel dolgoročni razvojni plan za leta 1990–2000. Njegovi načrtovalci niso premogli potrebne vizije, saj so vztrajali na proizvodnem programu, ki so ga začeli razvijati pred leti, niso pa predvideli kakovostnega razvojnega premika, to je razširitve proizvodnje na nove in bolj konkurenčne izdelke, ki bi podjetju zagotovila preživetje, če bi del proizvodnje zašel v krizo. Tega so se zavedeli šele v devetdesetih letih. Šele takrat so spoznali, da so v razvoju zamudili deset let. Takrat jim je bilo žal, da na primer niso sprejeli ponudbe za proizvodnjo homokinetičnih zglobov.

Zastarela tehnologija je bil le eden od pomembnih razlogov za to, da je moral kroparski Plamen leta 1997

---

⁶⁸ Prav tam, str. 143.

razglasiti stečaj. Svoje so prispevale zgrešene naložbe v začetku devetdesetih let, kriza, v kateri se je znašla celotna strojogradnja, konkurenca proizvajalcev vijáčnega blaga z Daljnega vzhoda ter odločitev slovenske države, da ne bo več vlagala v razvoj koncerna Slovenske železarne.

Socialne podobe

